Victor Hugo

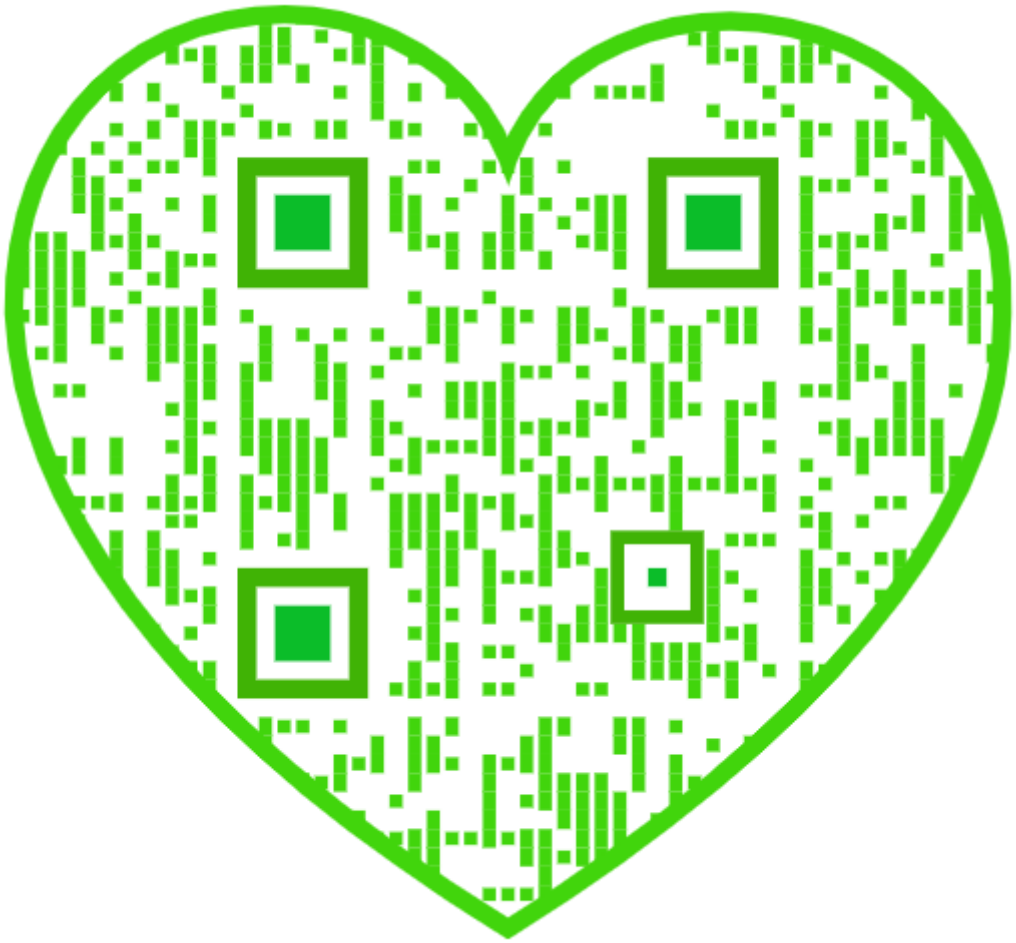

DE LAATSTE DAG VAN EEN VEROORDEELDE

VICTOR HUGO

DE LAATSTE DAG VAN EEN VEROORDEELDE

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ „MINERVA"
AMSTERDAM

EERSTE HOOFDSTUK.

Bicêtre.

Ter dood veroordeeld!

Nu ben ik reeds vijf weken met deze gedachte opgesloten, altijd met haar alleen, altijd ijzende van haar tegenwoordigheid, altijd gebukt onder haar gewicht.

Vroeger — want het komt mij voor of het eerder jaren dan weken geleden is — vroeger was ik een mensch, als een ander mensch. Elken dag, ieder uur, elk oogenblik stroomden mij nieuwe gedachten toe. Mijn verbeelding, jeugdig en rijk, schiep mij overvloed van tafereelen. Zij ontrolde mij die al spelende het een na het ander, ordeloos en onafgebroken, en doorweefde de ruwe, dunne stof des levens met een eindelooze verscheidenheid van samenhangende looverslingers. Nu eens waren het schoone meisjes, schitterende bisschopsgewaden, gewonnen veldslagen, schouwburgen vol licht en gewoel, en dan weer schoone meisjes en donkere wandelingen in den nacht, onder breedgetakte kastanjeboomen. Het was altijd feest in mijn verbeelding; ik kon mij voorstellen wat ik wilde; ik was vrij!

Thans ben ik gevangen. Mijn lichaam is geboeid en gekerkerd, mijn geest beperkt binnen de grenzen van één denkbeeld; een afgrijselijk, bloedig, onverbiddelijk denkbeeld. Ik heb nog slechts één gedachte, één overtuiging, één zekerheid: ter dood veroordeeld!

Wat ik ook doe, altijd staat die helsche gedachte daar, als een looden spooksel, afgunstig op iedere verstrooiing, staat zij altijd daar alleen, tegenover mij, en schudt mij, rampzalige, met haar beide ijskoude handen, als ik het hoofd afwend, of de oogen sluiten wil. Sluw neemt zij iedere gedaante aan, waaronder mijn geest haar

zou willen ontvluchten; als een akelige nagalm verbindt zij zich aan ieder woord, dat tegen mij wordt gesproken; zij wringt zich met mij tegen de afschuwelijke tralies van den kerker; zij dringt en drukt mij als ik waak; zij bespiedt mijn angstvollen slaap en verschijnt opnieuw in mijn droomen in de gedaante van een bijl.

Weer heeft zij mij in den slaap vervolgd. Plotseling ontwakend, riep ik uit: „Het is maar een droom." Maar zie, eer nog mijn bezwaarde oogen zich konden sluiten, om dat noodlottig denkbeeld geschreven te zien op al de akelige voorwerpen die mij omringen, op de klamme, vochtige vloersteenen van mijn kerker, in de bleeke stralen van mijn lamp, in de grove draden van mijn linnen kleeding, in de donkere gelaatstrekken van mijn schildwacht, wiens wapentuig door de tralies van mijn kerker glinstert...., nog eer ik dat alles aanschouw is het mij, of reeds een stem mij in het oor heeft gefluisterd: „Ter dood veroordeeld!"

TWEEDE HOOFDSTUK.

Het was op een schoonen morgen in Augustus.

Reeds drie dagen was men bezig met de behandeling van mijn proces; drie dagen lang hadden mijn naam en mijn misdrijf iederen morgen een zwerm toeschouwers gelokt, die op de banken van de gehoorzaal neerstreken, als raven om een lijk; drie dagen lang had ik den stoet van rechters, getuigen, advocaten, procureurs des konings voor mij op en af zien treden als een schimmenvertooning, nu eens belachelijk statig, dan weer bloedig, altijd somber, altijd onheilspellend. De twee eerste nachten had ik slapeloos doorgebracht van angst en ontroering. Den derden nacht sliep ik in van verveling en vermoeidheid. Te middernacht had ik de gezworenen verlaten; zij waren

nog aan het beraadslagen. Men had mij teruggebracht naar het stroo van mijn kerker en onmiddellijk was ik in een diepen slaap gevallen, een slaap van vergetelheid. Het waren de eerste uren van rust na vele dagen.

Ik was nog in het diepst van dien diepen slaap, toen men mij kwam wekken. Den zwaren stap van de met ijzer beslagen schoenen van den cipiersknecht, het gerammel van zijn bos sleutels, het schorre geknars der grendels was ditmaal niet genoeg om mij uit mijn bewusteloosheid te wekken, hij moest zijn ruwe stem aan mijn oor en zijn ruwe hand aan mijn arm brengen— „Sta dan toch op" —. Ik opende de oogen en richtte mij verward overeind. Op dat oogenblik bespeurde ik, door het enge en hooge venster van mijn hok, aan de zoldering van de naaste galerij, het eenige uitzicht, dat mij gegund was, dat gele schijnsel, waarin oogen, gewoon aan de duisternis van een gevangenis, gemakkelijk de zon herkennen. Ik houd van zonneschijn.

„Het is mooi weer", zeide ik tot den cipiersknecht. Hij gaf mij eerst geen antwoord, als wist hij niet of dat wel de moeite waard was, om een woord aan te verspillen. Met eenige inspanning mompelde hij toen kortaf: „Wel mogelijk".

Ik bleef zitten, de geest nog half sluimerend, een glimlach op de lippen, het oog gevestigd op die lieflijke weerkaatsing van het zonlicht op de zoldering. „Het is een schoone dag" herhaalde ik.

„Ja", hernam de man. „Men wacht op u."

Als een net, dat den vlinder in zijn vlucht stuit, zoo stieten mij deze weinige woorden met geweld in de werkelijkheid terug. Eensklaps zag ik, als in het licht van den bliksem, de sombere gerechtszaal, de drie rijen getuigen, die de domheid op het gelaat droegen, de bank der rechters, de twee gendarmes aan de beide einden van mijn bank, en ik zag de zwarte toga's in beweging, de hoofden van de menigte wemelend op den donkeren achtergrond, en de blikken op

mij gevestigd van die twaalf gezworenen, die gewaakt hadden terwijl ik sliep.

Ik stond op, mijn tanden klapperden, mijn handen beefden en wisten mijn kleeren niet te vinden, ik waggelde. Bij de eerste stappen die ik deed struikelde ik, als een lastdrager die te zwaar beladen is. Toen volgde ik den cipier.

De twee gendarmes stonden op mij te wachten aan den ingang van mijn hok. Men deed mij de handboeien weer aan. Daar was een kunstig bewerkt slotje aan vast, dat zij zorgvuldig toemaakten. Ik liet hen begaan en dacht er even weinig bij als het slot zelf.

Wij gingen over een binnenplaats. De frissche ochtendlucht verkwikte mij. Ik hief het hoofd op, de lucht was blauw en de warme zonnestralen, die tusschen de lange schoorsteenen doorschoten, teekenden, aan het boveneinde der hooge en sombere muren van de gevangenis, hoekige vakken van helder licht. Het was inderdaad schoon weer.

Wij klommen langs een wenteltrap naar boven, gingen een galerij door, vervolgens een andere, toen nog een derde, eindelijk opende men een lage deur. Een warme lucht, vermengd met geraas, kwam mij tegemoet. Het was de ademdamp der menigte in de gerechtszaal. Ik trad binnen.

Bij mijn verschijnen ontstond er een gedruisch van wapenen en stemmen. De banken werden met geraas verschoven, de schotten kraakten, en terwijl ik de lange zaal doorging, tusschen twee dichte drommen volks, afgezet met soldaten, scheen het mij, of ik het middelpunt was, waar zich de draden vereenigden, die al die gapende en vooroverhellende aangezichten in beweging brachten.

Op dat oogenblik bespeurde ik, dat ik zonder boeien was, maar waar of wanneer die mij afgedaan waren, kon ik mij niet herinneren.

Toen ontstond er een diepe stilte. Ik had mijn plaats bereikt. Zoodra de verwarring ophield onder

de menigte, hield zij ook op in mijn denkbeelden. Eensklaps begreep ik duidelijk, wat mij tot dusverre slechts flauw voor den geest had geschemerd: dat het beslissend oogenblik naderde en dat ik daar was, om mijn vonnis te hooren.

Die het kan, moge het zich verklaren, maar dit denkbeeld joeg mij volstrekt geen angst aan. De vensters stonden open en de buitenlucht drong met het geraas van de stad ongehinderd naar binnen. De zaal was licht als voor een bruiloft, de blijde zonnestralen teekenden hier en daar in helder schijnende vakken, de ramen der vensters, nu eens langwerpig op de vloer, dan weer uitgebreid over de tafel, of gebroken in de hoeken der muren en iedere spijl van de bovenruiten doorsneed een zuil van gouden stof, zichtbaar in de lucht.

De rechters aan het bovencind van de zaal gezeten, zagen er vergenoegd uit, vermoedelijk van vreugde, omdat er nu haast een einde aan zou komen. Het gelaat van den president, beschenen door het licht van een der glasruiten, had iets kalms en goedigs, en een jonge assessor zat, al spelende met zijn bef, bijna vroolijk te praten met een bevallige vrouw onder een rosekleurigen hoed, die men als een gunst een plaats achter hem had ingeruimd.

Alleen de gezworenen schenen bleek en neerslachtig, maar dat was waarschijnlijk van vermoeidheid, daar zij den ganschen nacht gewaakt hadden. Sommige geeuwden, niets in hun uiterlijk dat het denkbeeld wekte van menschen die zoo juist een doodvonnis hadden uitgesproken. De gelaatstrekken van de eenvoudige burgers drukten niets anders uit, dan een groot verlangen om te gaan slapen.

Tegenover mij stond een venster wagewijd open. Op straat hoorde ik meisjes lachend bloemen te koop aanbieden, en aan den rand van het venster stond een aardig, klein, geel muurplantje, geheel en al doordrongen van een zonnestraal, en wiegde zich in den wind tusschen de voegen der steenen.

Hoe had er ook een zwaarmoedig denkbeeld kunnen ontkiemen te midden van zooveel lieflijke gewaarwordingen. Omstroomd van licht en zonneschijn, was het mij niet mogelijk aan iets anders te denken, dan aan de vrijheid. De hoop goot haar stralen zooals de zon rondom mij, en met kalmte wachtte ik mijn vonnis af, zooals men de bevrijding en het leven afwacht.

Middelerwijl kwam mijn advocaat. Men wachtte op hem. Hij had zoo even overvloedig en smakelijk ontbeten. Op zijn plaats gekomen, boog hij, met een glimlach het hoofd naar mij toe. „Ik heb hoop," zeide hij. — „Niet waar," hernam ik luchtig en ook glimlachend. „Ja," vervolgde hij. „Ik weet nog niets van hun verklaring, maar ongetwijfeld zullen zij het voorbedachtelijke wel ter zijde hebben geschoven en dan zal het slechts levenslange dwangarbeid zijn." „Wat zegt gij daar mijnheer," hervatte ik met verontwaardiging, „dan honderd maal liever den dood!"

Ja, den dood. En bovendien, herhaalde ik weet niet welke stem in mijn binnenste: wat waag ik met dit te zeggen, heeft men ooit een doodvonnis uitgesproken, anders dan bij fakkellicht, in een sombere zwarte zaal in een kouden stormachtigen winternacht? Maar in de maand Augustus 's morgens te acht uur en dan bij zulk schoon weer. En die goedige gezworenen, 't is onmogelijk — en mijn oogen vestigden zich weer op het lieve gele bloempje in den zonneschijn.

Eensklaps verzocht mij de president, die op den advocaat gewacht had, op te staan. De soldaten stelden zich onder de wapenen, en bewogen zich, als door een electrische schok, op hetzelfde oogenblik overeind. Een man met een onbeduidend en nietig gezicht, gezeten aan een tafel lager dan de rechtbank, — het was meen ik de griffier — nam het woord en las de verklaring, die de gezworenen in mijn afwezigheid hadden uitgesproken. Een koud zweet brak mij van alle kanten uit, ik leunde tegen den muur om niet te vallen.

„Advocaat, hebt gij iets te zeggen op de toepassing der strafbepaling?" vroeg de president.

Ik voor mij, ik had alles te zeggen gehad, maar niets kwam mij voor den geest. Mijn tong kleefde aan mijn verhemelte.

De verdediger stond op. Ik begreep, dat hij pogingen deed, om de verklaring van de gezworenen te verzachten en om de straf, waartoe zij leiden moest, te doen vervangen door die andere straf, waarop ik hem even te voren had zien hopen en die mij zoo gekrenkt had.

Mijn verontwaardiging moest wel sterk geweest zijn, om zich lucht te geven in duizenderlei aandoeningen, die zich om strijd in woorden wilden uiten. Met luide stem wilde ik herhalen, wat ik hem reeds gezegd had: Honderd maal liever den dood! Maar de adem begaf mij, ik kon niets anders doen, dan hem forsch bij den arm grijpen en uitgillen: „Neen."

De procureur-generaal weerlegde den advocaat, en met een zinnelooze goedkeuring hoorde ik hem aan. Daarop verlieten de rechters de zaal, zij kwamen terug en de president las mij mijn vonnis voor.

„Ter dood veroordeeld," riep de menigte en toen men mij naar buiten leidde, stroomde al dat volk mij na, met een daverend geweld als een gebouw, dat ineen stortte. Bedwelmd en wezenloos trad ik voort. Er was een geheele omwenteling in mijn ziel ontstaan. Zoolang ik mijn doodvonnis nog niet had, voelde ik, dat ik ademde, dat mijn boezem klopte, dat ik leefde in dezelfde ruimte als andere menschen. Thans onderscheidde ik duidelijk, dat er iets als een scheidsmuur tusschen mij en mijn natuurgenooten stond. Er was niets dat zich nog aan mijn oog voordeed als vroeger. Die breede vensters vol licht, die schoone zon, die heldere lucht, dat lieve bloempje, alles was wit en bleek, de kleur van een lijkkleed. Al die mannen, vrouwen en kinderen, die zich op mijn weg verdrongen: het scheen mij toe alsof zij er uit zagen als geesten.

Een zwart, vuil rijtuig met tralies wachtte mij onder aan den trap; bij het instappen wierp ik bij toeval een blik in de straat.

„Een ter dood veroordeelde," schreeuwden de voorbijgangers, terwijl zij op het rijtuig toesnelden. Door den nevel, die tusschen mij en deze wereld gedaald scheen, heen, onderscheidde ik twee meisjes, die mij met gretige blikken volgden. „Mooi zoo," zei de jongste en klapte in de handen, „dat hebben wij nu weer over zes weken.

DERDE HOOFDSTUK.

Ter dood veroordeeld.

Welnu, waarom niet? De menschen, dat heb ik eens gelezen in ik weet niet welk boek, waarin dit het eenige goede was, de menschen zijn allen ter dood veroordeeld met onbepaald uitstel. Wat is er dan in mijn toestand veranderd.

Hoevelen zijn er niet gestorven, die schikkingen maakten voor een lang leven. Hoevelen zijn mij voorgegaan, die jong, vrij en gezond, zich voorstelden om ter bestemde tijd op de gerechtsplaats mijn hoofd te zien vallen. Hoevelen zijn er, die wandelen en de vrije lucht genieten, naar goedvinden in en uit gaan en die toch ook nog voor mij zullen sterven.

En buitendien, wat heeft het leven nog voor aangenaams voor mij? Inderdaad, het sombere daglicht, het zwarte brood der gevangenen, het aandeel in het krachteloos voedsel, dat mij uit den bak der galeiboeven gegund is, ruw bejegend te worden, ik, die zoo verfijnd ben door mijn opvoeding, de onbeschoftheid te verduren van de cipiers en galeiwachters, geen menschelijk wezen te zien dat zich verwaardigt mij een woord toe te spreken, onophoudelijk te huiveren

over hetgeen ik gedaan heb, en over hetgeen men mij wou doen, ziedaar nagenoeg al het heil dat mij de beul ontnemen kan.

Ach! En toch is het afgrijselijk.

VIERDE HOOFDSTUK.

Het zwarte rijtuig bracht mij hier, in dit afschuwelijk Bicêtre.

In de verte heeft dit gebouw iets grootsch, aan den gezichtseinder strekt het zich uit langs de helling van een heuvel en heeft op een afstand gezien nog iets van zijn voormalige luister, het aanzien van een kasteel des konings. Doch hoe dichter men er bij komt, hoe meer het paleis een bouwval wordt. Met leedgevoel ziet men die vervallen puien, iets schamels en armoedigs, waaraan ik geen naam weet te geven, ontsiert die koninklijke gevels. Het is alsof de muren van melaatschheid bezocht zijn, geen ruiten, geen glas meer in de ramen, maar zware ijzeren spijlen, waartegen zich hier en daar het ongehavende gezicht aandringt van een galeiboef of een krankzinnige.

Het is het leven van nabij gezien.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Nauwelijks aangekomen, werd ik met ijzeren handen gegrepen. Met verdubbelde voorzorgen. Geen mes en geen vork meer bij mijn maaltijd. De dwangbuis, een soort zak van zeildoek, benam mij het gebruik van mijn armen: men was nu verantwoordelijk voor mijn leven. Ik was in hooger beroep gegaan, het zou wellicht zes of zeven weken duren, en het was van belang, om mij gaaf en ongeschonden voor de gerechtsplaats te bewaren.

De eerste dagen behandelde men mij met een zachtheid, die afgrijselijk voor mij was. De beleefdheden van een cipier herinneren ons aan het schavot. Gelukkig kreeg de gewoonte na weinige dagen de overhand en behandelden zij mij met dezelfde onbeschoftheid als de andere gevangenen en hielden zij op met die ongewone onderscheiding, die mij ieder oogenblik den beul voor oogen bracht.

Dit was niet de eenige verbetering: mijn jeugd, gedweeheid, de zorgen van den biechtvader der gevangenis en bovenal een paar woorden Latijn gesproken tot den concierge, die ze niet verstond, dat alles was oorzaak dat mij eens per week de wandeling met de andere gevangenen werd toegestaan, en dat ik ontslagen werd van de dwangbuis, waarin ik als verlamd was. Na lang beraad heeft men mij ook inkt, papier, pennen en des nachts een lamp gegeven.

Iederen Zondag, na de mis, gedurende het uur van ontspanning, laat men mij los op het binnenplein. Daar praat ik dan met de gevangenen. Ik kan niet goed anders, het zijn goede zielen die ongelukkigen, zij vertellen mij hun boevenstreken, het is om van te gruwen, maar ik weet, dat zij grootspreken. Zij leeren mij hun dieventaal, een taal op zichzelf, geënt op de algemeene taal als een soort afzichtelijke uitwas. Soms is zij van een ongemeenen nadruk, soms schrikwekkend schilderachtig. „Met de weduwe trouwen" is gehangen worden, alsof de strop weduwe was van al de gehangenen. Het hoofd van den dief, als het een misdrijf beraamt, heeft een anderen naam, dan wanneer de beul het afkapt. Sommige uitdrukkingen hebben iets geestigs: „Een shawl van teenwerk" (de rugmand van een voddenraper) „de leugenaarster" (de tong) en dan voortdurend, ieder oogenblik, woorden die vreemd luiden, geheimzinnig, afzichtelijk en walgelijk zijn, waarbij men denkt aan padden en spinnekoppen. Als men die taal hoort spreken, heeft het dezelfde

werking, als iets morsigs, dat vol stof is, als een hoop oude lompen die men voor u uitschudt.

Die menschen beklagen mij tenminste, zij zijn de eenigen. De cipier, de knechts, de sleutelbewaarders, (ik wensch hun niets kwaads) praten, lachen en spreken over mij, waar ik bij ben, als over iets geheel onverschilligs.

ZESDE HOOFDSTUK.

Ik heb bij mijzelf gedacht: daar ik gelegenheid heb om te schrijven, waarom zou ik het dan niet doen? Maar hoe te schrijven? — Opgesloten tusschen vier muren van naakte koude steenen, zonder uitzicht voor mijn blikken, zonder ruimte voor mijn schreden, met als eenige verstrooiing, den ganschen dag werktuigelijk den tragen gang na te oogen van het lichtvak, dat door de opening in mijn deur op den tegenoverstaanden donkeren muur wordt beschreven, en, zooals ik straks reeds zeide, altijd met het eene denkbeeld van misdrijf en straf, van moord en sterven — is het mogelijk, dat ik nog iets te zeggen heb, ik, die op deze aarde niets meer te doen heb? En wat zal ik vinden in mijn ledig en uitgedoofd brein, dat waard zal wezen om te worden neergeschreven?

Waarom niet? — Zoo alles om mij heen zoo eentonig en doodsch is, woedt er dan in mijn binnenste geen storm, heeft er geen worsteling plaats? Rijst dat schrikkelijk denkbeeld niet ieder uur, ieder oogenblik in een nieuwe gedaante bij mij op, telkens afzichtelijker en bloediger, naar mate het einddoel nadert. Waarom zou ik niet beproeven om de geweldige en vreemde aandoeningen, die mij bestormen in dezen verlaten toestand, onder woorden te brengen? Zeker, de stof is rijk en hoe kort ook mijn leven moge duren, benauwdheden, doodsangsten, folteringen, die het zal bevatten, tusschen dit en het laatste oogenblik, zullen nog wel

genoeg opleveren, om deze pen te verslijten en den inktkoker te ledigen. Bovendien is het ontleden van die angsten het eenige middel om er minder van te lijden, en het zal mij afleiding geven ze te schilderen.

En wellicht zal wat ik geschreven heb niet zonder vrucht zijn. Het zal een dagboek wezen, waarin mijn lijden van uur tot uur, van oogenblik tot oogenblik, van marteling tot marteling, zal worden opgeteekend, en als mijn krachten het toelaten er mee voort te gaan, tot het mij volgens de wetten der natuur onmogelijk zal wezen, zal deze geschiedenis van wat ik ondervonden heb, hoewel onvoltooid, maar toch zoo volledig mogelijk, niet tot groote gewichtige leering zijn? Zal er door dit verslag der worstelingen van den geest met het beeld des doods, zal er door dit verhaal van steeds voortdurend en steeds vermeerderend leed, zal er door deze ontleding van wat er in de ziel van een veroordeelde omgaat, niet meer dan één les worden gegeven aan hen die veroordeelen?

Misschien dat zij, als zij dit hebben gelezen, wat minder onbedacht zullen zijn, als er weer wordt beraadslaagd, of men een hoofd dat denkt, of men het hoofd van een mensch zal werpen in wat men de weegschaal der gerechtigheid noemt. Misschien hebben zij, die ongelukkigen, nog nooit nagedacht over die langzame opklimming van folteringen, die vervat is in de weinige woorden van een doodvonnis. Hebben zij wel ooit een oogenblik stil gestaan bij die nijpende gedachte, dat er in den mensch, dien zij zoo ter dood doemen, een denkvermogen bestaat, een denkvermogen, dat berekend was op het leven, een ziel, die zich niet gemeenzaam heeft gemaakt met de gedachte te moeten sterven? Neen, zij zien in dit alles niets dan de loodrechte val van een driehoekige bijl en denken zeker, dat er voor den veroordeelde niets aan voorafgaat, niets volgt.

Deze bladen zullen hun de oogen openen, misschien zal dit geschrift wanneer het eens in druk verschijnt,

voor eenige oogenblikken hun aandacht vestigen op de folteringen van den geest, want daarvan hebben zij geen denkbeeld. Zij beroemen er zich op, dat zij kunnen dooden, bijna zonder het lichaam te doen lijden. Alsof dit het zwaarste was. Wat is immers de pijn van het lichaam in vergelijking met de pijn der ziel? Afgrijselijk en ellendig zijn de wetten, die zoo gemaakt zijn.

Eens zal er een tijd komen, en misschien dat deze geschriften, laatste vertrouwden van een rampzalige, er toe zullen bijdragen....

Zoo slechts na mijn dood, deze vellen papier, met slijk bezoedeld, niet op het plein den winden ten spel zullen dienen, of als sterren geplakt op het gebroken venster van een cipier, in den regen vergaan.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Maar, dat hetgeen ik hier schrijf eens nuttig zij voor anderen! Dat het den rechter die op het punt is te vonnissen, moge terughouden. Dat het de ongelukkigen, schuldig of onschuldig, moge redden van een doodsstrijd, als waartoe ik gedoemd ben. Waartoe? Wat baat dat mij? Als mijn hoofd is afgekapt, wat raakt het mij dan nog hoe men ook andere afkapt? Heb ik inderdaad deze dwaze denkbeelden kunnen vormen? Het schavot omver werpen, nadat ik het beklommen heb!

Ik vraag mij af, welk voordeel mij dit zal wezen.

De zon, de lente, de velden vol bloemen, de vogels, die 's morgens ontwaken, de wolken, de boomen, de natuur, de vrijheid, het leven, dat alles is het mijne niet meer.

Och, ben ik het niet die gered moest worden? Is het wel zeker dat dit niet mogelijk is, dat ik sterven moet, morgen, vandaag misschien, is dat wel zoo? O God, welk een afgrijselijk denkbeeld. Het is om zich het hoofd te pletter te loopen tegen de muren van zijn kerker.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Laat eens zien wat mij nog over blijft.

Drie dagen uitstel na de uitspraak van het vonnis om in beroep te gaan.

Acht dagen van vergeten bij het parket van het hof van assises, waarna de stukken, zooals zij dat noemen, aan den minister worden opgezonden.

Veertien dagen wachten bij den minister, die zelfs niet eens weet dat ze op zijn bureau aanwezig zijn en die evenwel verondersteld wordt, na het onderzoek overgave daarvan te doen aan het hof van cassatie.

Daar gerangschikt, genummerd, geboekt: want de guillotine is overkropt en ieder moet op zijn beurt gaan. Dus andermaal veertien dagen om te zorgen dat er niemand begunstigd wordt.

Ten slotte komt het hof bijeen, gewoonlijk op een Donderdag. Twintig cassatieberoepen worden ineens verworpen en alles wordt opgezonden aan den minister. Deze zendt ze door aan den procureur-generaal en die weer aan den beul. Drie dagen.

In den morgen van den vierden dag zegt de plaatsvervanger van den procureur-generaal bij zichzelf, terwijl hij zijn das omdoet: „Die zaak dient toch een einde te nemen." Heeft dan de plaatsvervanger van den griffier niet een ontbijt met zijn vrienden, dan wordt het bevel van de terechtstelling ontworpen, opgesteld, in het net geschreven en verzonden. Den volgenden dag hoort men bij het aanbreken van den dag het opslaan van een schavot en het luide geschreeuw der omroepers op de hoeken der straten.

Alles bij elkaar zes weken: het kleine meisje had gelijk.

En nu zijn het reeds op zijn minst vijf weken, zes misschien, ik durf ze niet tellen, dat ik in het ellendige verblijf van Bicêtre ben, en het komt mij voor dat het drie dagen geleden Donderdag was.

Ik heb zoo juist mijn testament gemaakt.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Ik heb zoo juist mijn testament gemaakt.

Waartoe? Ik ben in de kosten verwezen en al wat ik bezit zal ternauwernood toereikend zijn. De guillotine is niet goedkoop.

Ik laat een moeder na, ik laat een vrouw na, ik laat een kind na.

Een meisje van drie jaar, zacht blozend, tenger, met groote zwarte oogen en lange kastanjebruine haren.

Toen ik haar de laatste maal zag, was zij twee jaar en een maand oud.

Zoo zijn er dan na mijn dood drie vrouwen zonder zoon, zonder man, zonder vader. Drie wezens van verschillenden aard. Drie weduwen door de werking van de wet.

Ik geef toe dat ik mijn straf verdien, maar wat hebben deze onschuldigen bedreven? En toch onteerd men ze, men dompelt ze in armoede: dat is gerechtigheid.

Niet dat ik verontrust ben omtrent mijn oude moeder, zij is vierenzestig jaar; het zal haar dood zijn, of, indien zij nog eenige dagen blijft leven zal ze niet klagen, als ze slechts tot het laatste oogenblik iets overhoudt om zich bij te verwarmen.

Ook mijn vrouw verontrust mij niet, haar gezondheid is reeds kwijnend en haar hoofd is zwak, ook zij zal sterven.

Of zij moest krankzinnig worden.

Men zegt wel, dat men daarbij in het leven blijft, maar het denkvermogen lijdt dan tenminste niet, het slaapt, het is als dood.

Maar mijn dochtertje, mijn kind, mijn arme kleine Marie, die op dit oogenblik lacht en speelt en zingt en nergens aan denkt, zij is het, die mij zorg baart

TIENDE HOOFDSTUK.

Zie hier hoe mijn gevangenis er uit ziet:

Acht voet in het vierkant, vier hardsteenen muren, rechtstandig op den steenen vloer, die een voet hooger ligt, dan de grond van de buitengalerij.

Bij den ingang, rechts van de deur, een soort holte, die men spottender wijs een alcoof zou kunnen noemen. Men werpt er een bos stroo in, waarop den gevangene gezegd wordt te rusten en te slapen, gekleed in een linnen pantalon en een wambuis van tijk, winter en zomer.

Boven mijn hoofd, bij wijze van gehemelte, een zwart welfsel met kruisbogen bedekt met dikke spinnewebben, die als lompen neerhangen.

Verder niets, geen venster, zelfs geen luchtgat. Een deur, waarvan het hout onder ijzer verborgen is.

Ik vergis mij: boven het midden van de deur is een kleine opening van negen duim in het vierkant met gekruist traliewerk, die de cipier 's nachts sluiten kan.

Buiten de deur is een vrij lange galerij, die licht en lucht ontvangt door middel van nauwe gaten boven in den muur. Zij is afgedeeld in vakken van metselwerk, die onderling gemeenschap hebben door een reeks van lage boogdeuren. Ieder van die afdeelingen dient als voorportaal van een hok, als het mijne. In die hokken sluit men de galeiboeven op, die door den directeur der gevangenis tot celstraf verwezen zijn De eerste drie zijn bestemd voor degenen, die tot den doodstraf veroordeeld zijn, omdat die cellen in de nabijheid van de cipierswoning liggen, wat gemakkelijk is voor den cipier.

Deze hokken zijn alles, wat er van het oude kasteel Bicêtre is overgebleven, zooals het in de vijftiende eeuw gebouwd werd door den Kardinaal van Wincester, denzelfden, die de maagd van Orleans liet verbranden

Dat heb ik hooren zeggen door nieuwsgierigen, die mij kort geleden kwamen bezichtigen, en mij op een afstand beschouwden als een vreemd dier in een menagerie. De cipiersknecht kreeg er vijf franc voor.

Ik vergat nog te zeggen, dat er dag en nacht een schildwacht voor de deur van mijn hok staat en dat ik mijn oogen nooit naar het vierkante luik kan opslaan, zonder zijn oogen te ontmoeten, die mij onbeweeglijk aanstaren.

Overigens veronderstelt men, dat er lucht en licht is in deze steenen kist.

ELFDE HOOFDSTUK.

Waaraan zullen wij den nacht besteden, daar de dag nog niet wil aanbreken? Er is mij iets ingevallen. Ik ben opgestaan en heb bij het licht van mijn lamp de vier muren van mijn hok bezichtigd. Ze zijn vol opschriften, teekeningen, vreemde figuren, namen die door elkander staan en die elkaar uitwisschen. Het schijnt, dat iedere veroordeelde hier tenminste eenig spoor van zich heeft willen nalaten. Het zijn figuren in potlood, krijt en houtskool, zwarte, witte en grijze letters, soms diepe groeven in den steen. Hier en daar zijn letters als van ijzerroest, men zou zeggen, dat ze met bloed waren geschreven. Zoo mijn geest bedaarder was, zou ik ongetwijfeld belang stellen in dat zonderling boek, dat blad voor blad op iederen steen van dit hok voor mijn oog wordt opengeslagen. Hoe graag zou ik die fragmenten van denkbeelden, hier en daar op de steenen verspreid, weer tot een geheel bijeen brengen, onder iederen naam den man weervinden, die hem neerschreef en een zin en het leven weerschenken aan die verminkte volzinnen, geschonden opschriften, die geknotte woorden, die

rompen zonder hoofd, zooals zij, die ze geschreven hebben.

Ter hoogte van het hoofdeinde van mijn strooleger, staan twee brandende harten met een peil doorboord en daarboven staat: „Liefde tot den dood". De ongelukkigen! Dat duidt niet op een lange verbintenis.

Daarnaast bevindt zich een soort van driekanten hoed, waaronder een klein beeld, ruw geteekend en de woorden: „Leve de Keizer, 1824."

Op den tegenoverstaanden muur leest men dezen naam „Papavoine" de hoofdletter P is met lofwerk doorvlochten en kunstig versierd.

Een vers van een ontuchtig liedje.

Een vrijheidsmuts, tamelijk diep in den steen gegrifd, met dit er onder: „Bories-De Republiek." Het was een van de vier onderofficieren van la Rochelle. Arme jonkman! Wat is die zoogenaamde staatkundige nooddwang gruwelijk. Voor een afgetrokken denkbeeld, voor een hersenschim, die afgrijselijke werkelijkheid, die men guillotine noemt. En ik beklaagde mij, ik rampzalige, die een wezenlijke misdaad bedreven, die bloed vergoten heb.

Ik staak mijn onderzoek. Ik heb zoo net in den hoek van den muur in krijt, een schrikbarend beeld gezien: de teekening van het schavot, dat op dit oogenblik misschien wordt opgeslagen voor mij. De lamp viel mij bijna uit de hand.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Ik ging ijlings weer op het stroo zitten, met gebogen hoofd. Langzamerhand bedaarde mijn kinderachtige ontroering en opnieuw bekroop mij de zonderlinge lust om verder te lezen wat er op den muur stond.

Naast de naam van Papavoine trok ik in een hoek van den muur een vervaarlijk groot spinneweb af,

dik van de stof. Onder dat spinneweb waren vier of vijf namen volkomen leesbaar. „Dautun 1815, Poulin 1818, Jean Martin 1821. Castaing 1823." Ik las die namen en treurige herinneringen kwamen mij voor den geest. Dautun, die zijn broeder in vier stukken sneed en 's nachts door Parijs loopende, het hoofd in een waterbak en den romp in een slijkput smeet. Poulain, die zijn vrouw om het leven bracht. Jean Martin, die een pistoolschot op zijn vader loste, op het oogenblik dat de grijsaard een venster opende. Castaing, die geneesheer, die zijn vriend vergiftigde en terwijl hij hem oppaste in die laatste ziekte, die hijzelf in het leven had geroepen, hem, inplaats van geneesmiddelen, opnieuw vergif toediende; en nevens die allen Papavoine nog, de afgrijselijke zinnelooze, die zijn kinderen vermoordde, door ze met een mes in het hoofd te steken.

Kijk, dacht ik bij mijzelf, — en een koortsachtige rilling ging mij door de leden — ziedaar, wie voor mij bewoners van dit hol zijn geweest. Het is hier, op denzelfden grond waar ik nu sta, dat ze hun laatste gedachten hebben gedacht, die mannen van moord en bloed. Binnen deze muren, in dit enge hok, hebben zij zich rusteloos gekeerd en gewend als wilde dieren in hun kooi. Zij hebben elkander spoedig opgevolgd, het schijnt, dat dit hok nimmer leeg is. De plaats op hun legerstede was nog niet koud. Zij hebben mij die plaats nagelaten. Op mijn beurt zal ik hen volgen naar het kerkhof van Clamat, waar het gras zoo welig groeit.

Ik ben niet bijgeloovig en geen geestenziener.

Het is mogelijk, dat die gedachten mij een aanval van koorts bezorgden, maar terwijl ik zoo mijmerde, scheen het mij eensklaps of die noodlottige namen met vurige letters op den muur stonden geschreven. In mijn ooren klonk een gedruisch, dat al sneller en sneller toenam. Een roodachtig schemerlicht kwam voor mijn oogen en toen was het mij of mijn gevangenis

vol menschen was, zonderlinge menschen, die hun hoofd in de linkerhand droegen en het bij den mond vasthielden, omdat er geen haar op was. Allen dreigden mij met de vuist, alleen de vadermoorder niet.

Vol afgrijzen sloot ik mijn oogen; toen zag ik alles nog veel duidelijker.

Of het een droom, een fantasiebeeld of iets wezenlijks was, weet ik niet, maar ik zou krankzinnig zijn geworden had niet een plotselinge indruk mij bijtijds weer opgewekt.

Ik was op het punt om weg te zinken, toen ik voelde, dat zich op mijn naakte voet iets kouds en donzigs voortsleepte; het was de spinnekop, die ik gestoord had en die nu de vlucht nam.

Dit maakte een einde aan de betoovering, o die afgrijselijke spoken — neen, het was een ijdele damp, een voorstelling van mijn ledig en gejaagd brein, een hersenschim, zooals Macbeth. De dooden zijn dood, deze vooral zijn goed bezorgd in den grafkuil. Dat is geen gevangenis, waar men uit ontsnapt. Hoe is het dan toch mogelijk dat ik zoo beangst ben geweest.

De deur van het graf ontsluit zich niet van binnen.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

Dezer dagen heb ik iets verschrikkelijks gezien.

Het was nauwelijks dag en de gevangenis was vol geraas. Men hoorde de zware deuren open en dicht smijten, de ijzeren grendels en sloten knarsten, de sleutelbossen werden rammelend dooreen geschud aan den gordel der cipiers, de trappen dreunden van het haastig op en af gaan, en stemmen weerklonken langs de lange galerij. Mijn buren, de galeiboeven, die zelf straf hadden, waren vroolijker dan gewoonlijk. Heel Bicêtre scheen te lachen, te zingen, te draven en te dansen.

Ik alleen was stom onder al dat geschreeuw, ik alleen onbeweeglijk onder die opschudding; ik luisterde met aandacht en verwondering.

Er ging een cipier voorbij.

Ik waagde het hem aan te roepen en hem te vragen of er feest was in de gevangenis. „Feest, als ge het zoo noemen wilt," antwoordde hij mij, „vandaag worden de boeven geketend, die morgen naar Toulon vertrekken. Wilt ge het eens zien? Het is eens een verandering."

Inderdaad, zulk een tooneel, hoe gruwelijk ook, was een gelukkig toeval voor mij, eenzaam gevangene. Ik nam zijn voorstel ter verstrooiing aan. De cipier nam de gewone voorzorgsmaatregelen om zeker te zijn dat ik niet kon ontsnappen, toen bracht men mij in een hok, dat leeg, volstrekt zonder huisraad was. Er was echter een getralied venster, inderdaad een venster, waar men voor kon staan, en waar men werkelijk de lucht door zag.

„Hier," zei hij, „hier kunt gij alles zien en hooren. Ge zult in uw loge alleen zijn als de koning."

Daarop liet hij mij alleen en deed de sloten, boomen en grendels achter zich dicht.

Het venster zag uit op een vrij ruime vierkante plaats, aan alle zijden met een hoogen muur omgeven. Het was de binnenplaats van een hardsteenen gebouw van zes verdiepingen. Niets ziet er zoo vervallen, zoo kaal, zoo jammerlijk uit, als die vierdubbele gevel vol tralievensters, waartegen zich van boven tot onder, een aantal magere en bleeke gezichten aandrongen het eene boven het andere, als steenen van een muur en allen, als in lijsten van kruiselings over elkaar liggende ijzeren spijlen. Het waren de gevangenen, de toeschouwers van de vertooning, in afwachting van hun beurt om het tooneel te betreden. Men zou gezegd hebben, dat het de zielen der verwezenen waren, die uit het vagevuur de helstraf der verdoemden aanschouwden.

Allen hadden het oog gevestigd op de binnenplaats,

die nog leeg was, en stonden te wachten. Onder die doffe en sombere gezichten zag men hier en daar doordringende en levendige oogen, die schitterden als vonken vuur.

De binnenplaats was niet geheel door de gevangenismuren ingesloten. Een der zijden van het gebouw (die op het Oosten) eindigt op de helft, en is slechts door een ijzeren hek met de naaste zijde verbonden. Dit hek leidt naar een tweede binnenplaats, kleiner dan de eerste en evenals die omringd door muren en zwartgeworden gevels.

In het rond, tegen de muren van de groote binnenplaats, staan steenen banken. In het midden ziet men een gebogen ijzeren staaf, die dienen moet, om er een lantaarn aan te hangen.

Het sloeg twaalf uur. Plotseling opende zich een groote dubbele deur, die in een nis verborgen was. Een soort soldaten, die er morsig en armelijk uitzagen, blauwe uniformen met roode epauletten en gele bandeliers, begeleidde een kar, die dreunend de binnenplaats oprolde met een gerammel van ijzer: het was de galeiwacht met de kettingen.

Op hetzelfde oogenblik, alsof dit geraas de gansche gevangenis weer in beroering bracht, hoorde men de toeschouwers, die tot nog toe zwijgend en onbeweeglijk aan de vensters hadden gestaan, in eens uitbarsten in vreugdekreten, gezang, bedreigingen en verwenschingen, vermengd met een schaterend gelach, dat door merg en been ging. Het was bijna of men duivels- maskers zag: al die gezichten grijnsden, zij staken de vuisten tusschen de tralies door, de oogen fonkelden, en met schrik zag ik vele vuurvonken in die asch opglimmen.

De opzichters, waaronder men aan hun zindelijke kleeding en ontstcltenis eenige nieuwsgierigen, inwoners van Parijs onderscheidde, gingen ondertusschen zeer bedaard te werk. Een hunner klom op de kar en wierp zijn kameraden de kettingen, de reishalsbanden en de pakken linnen kleeren toe.

Daarna verdeelden zij het werk onderling, sommigen gingen de lange kettingen in een hoek van de plaats uitleggen, anderen spreidden hemden en broeken op den grond uit, terwijl de ervarenste onder het oog van den kapitein, een klein, maar zeer gespierd man, een voor een de ijzeren halsbanden bezagen, die zij vervolgens om ze te beproeven op de harde steenen sloegen, dat de vonken rondspatten. Dit alles werd spottenderwijs toegejuicht door de gevangenen, wier geluid overstemd werd door het schelle gelach der boeven, voor wie dit alles gereed werd gemaakt en die men afgezonderd, aan de vensters zag staan van de oude gevangenis, die op de kleine binnenplaats uitziet.

Nauwelijks waren al die voorbereidselen afgeloopen, of een heer, in zilvergegallonneerden rok (men noemde hem mijnheer de inspecteur), gaf een bevel aan den directeur der gevangenis en oogenblikkelijk daarop zag men twee of drie lage deuren bijna gelijktijdig open gaan en als in zwermen een menigte afzichtelijke, brullende en halfnaakte menschen op de plaats uitbraken. Het waren de galeiboeven.

Bij hun verschijnen verdubbelde de vreugde aan de vensters, Eenigen hunner, mannen van naam in de bende, werden begroet met handgeklap en toejuichingen, die zij met een soort van fiere nederigheid ontvingen. De meesten hadden iets op het hoofd dat op een hoed leek, met eigen handen uit het stroo van hun hokken gevlochten. Ieder van die hoeden onderscheidde zich door een ongewoon maaksel om in de steden, die men door zou trekken, door middel van dien hoed de aandacht te vestigen op het hoofd. Deze werden nog luider toegejuigd. Eén vooral wekte de uitgelatendste vroolijkheid, een jongeling van zeventien jaar met een gezicht als een meisje. Hij kwam uit een hok, waarin hij acht dagen afgezonderd had gezeten. Hij had zich van zijn stroobos een pak gemaakt, dat hem van het hoofd tot de voeten bedekte en hij kwam

de plaats op, zich op handen en voeten als een rat in het rond wentelende, zoo vlug als een slang; het was een potsenmaker, die wegens diefstal gevonnist was.

Alles daverde van het handgeklap en het vreugdegeschreeuw, dat even luidruchtig door de galeiboeven werd beantwoord. Verschrikkelijk was deze wederzijdsche uiting van vroolijkheid tusschen de galeiboeven, die het reeds waren, en hen, die het stonden te worden. Het baatte weinig, dat de maatschappij werd vertegenwoordigd door den cipier en de ontstelde toekijkers. Het misdrijf tartte haar in het aangezicht en maakte van de vreeselijke staf een vroolijk familiefeest. Zoodra zij op de binnenplaats kwamen, dreef men hen tusschen twee rijen galeiwachten naar de kleine getraliede plaats, waar zij een geneeskundig onderzoek moesten ondergaan. Allen deden daar nog een laatste poging om door middel van een of andere voorgewende ongesteldheid, als een gebrek aan de oogen een kreupel been, of een verminkte hand, de reis te ontgaan. Maar bijna altijd werden zij voor dwangarbeid goedgekeurd. Allen onderwierpen zich toen met onverschilligheid aan hun lot en de voorgewende levenslange kwaal was in een oogenblik vergeten.

Men opende het ijzeren hek van de kleine binnenplaats opnieuw, een gevangenbewaarder las in alphabetische volgorde de namen af. Een voor een gingen zij de groote plaats op en iedere galeiboef schaarde zich naast een metgezel, hem toevallig door zijn voorste naamletter aangewezen. Zoo wordt ieder aan zichzelf overgeleverd, zoo draagt ieder zijn keten voor zichzelf, onbekend met den man, die naast hem gaat; en heeft een boef bij toeval een vriend, de keten verwijdert hem er van. Zijn ellende is voltooid.

Toen er ongeveer een dertigtal was doorgelaten, deed men het ijzeren hek weer dicht. Een onderofficier van de galeiwacht richtte ze met zijn stok, wierp ieder hunner een hemd, een buis en een broek van grof linnen voor de voeten, en gaf toen een teeken, waarop

allen zich begonnen uit te kleeden. Een onverwacht toeval kwam, alsof het expres geschiedde, deze vernedering tot een foltering maken.

Tot nog toe was het weer vrij goed geweest en ofschoon de koude Octoberwind de lucht guur maakte, schoot er hier en daar toch een zonnestraal tusschen de grauwe wolken door. Maar nauwelijks hadden de boeven zich van hun gevangenisvodden ontdaan, en stonden zij daar naakt, prijs gegeven aan het achterdochtig onderzoek der gevangenbewaarders en aan de nieuwsgierige blikken der vreemdelingen, die om hen rondraaiden om hun schouders te bekijken (waarschijnlijk om te zien of zij gebrandmerkt waren), of de lucht wordt zwart, een koude herfstbui barst los en stort zich stroomsgewijze uit op de binnenplaats, op de ongedekte hoofden, op de naakte leden der galeiboeven en op hun armzalig deksel, dat op den grond voor hen lag uitgespreid.

In een oogwenk had alles, wat geen boef of boevengeleider was, het plein ontruimd. De nieuwsgierigen van Parijs gingen schuilen onder de luifels van de deuren. Intusschen viel de regen in stroomen neer, men zag op de plaats niets meer dan de naakte boeven. Een treurig stilzwijgen had hun zwetsend gejuich vervangen, zij bibberden, hun tanden klapperden, hun vermagerde beenen, hun knokige knieën stieten tegen elkander en men kon het niet zonder deernis aanzien, hoe zij die druipende hemden, die doornatte buizen en broeken over hun leden trokken, die blauw waren van de kou. Het was beter voor hen geweest, naakt te blijven.

Een enkele, een oude, behield nog eenige vroolijkheid; terwijl hij zich met zijn nat hemd afdroogde, riep hij uit: „dit heeft niet in het programma gestaan," en toen lachte hij en schudde zijn vuist tegen den hemel.

Toen zij zoo hun reiskleeding hadden aangetrokken, leidde men hen bij hoopen van twintig of dertig naar

den anderen hoek van het plein, waar de risten op den grond lagen uitgespreid. Die risten zijn lange sterke kettingen, telkens op twee voet afstand overkruisd door andere korte dwarskettingen, en aan het eind met een vierkanten halsband, dien men opent met een scharnier aan een der hoeken en aan den tegenovergestelden hoek dichtmaakt, door een ijzeren band, die voor den geheelen duur der reis aan den hals van den galeiboef wordt geklonken. Wanneer de kettingen op den grond uitliggen, hebben zij veel overeenkomst met een grooten graat van een visch.

Men beval de galeiboeven op den overstroomden grond in het slijk te gaan zitten. Men paste hun den halsband en twee smeden, voorzien van draagbare aambeelden, klonken hun die vervolgens vast met groote ijzeren mokers. Dat is een gruwelijk oogenblik, waarop men zelfs de stoutsten ziet verbleeken. Elke mokerslag, bonzend op het aambeeld dat tegen hun rug is geplaatst, dreunt den leider door het schuddend kraakbeen. Bij de minste beweging achterwaarts, zou hun de hersenpan worden verbrijzeld.

Toen dit afgeloopen was werden zij somber. Men hoorde niets meer dan het gerammel der kettingen, bij tusschenpoozen een gil en het doffe geluid van de stok der galeiwachters op de ruggen der weerspannigen. Er waren er, die schreiden, de ouden rilden en beten zich op de lippen. Met afgrijzen zag ik al die akelige gezichten in hun ijzeren lijsten.

Zoo volgt op het onderzoek der geneesheeren, het onderzoek der cipiers en op het onderzoek der cipiers het aanklinken van de kettingen. Dit schouwspel heeft dus drie bedrijven.

Er brak weer een zonnestraal door. Het was of opeens al die hersenen ontgloeiden. De galeiboeven stonden als geschokt tegelijk op. De vijf risten reikten elkaar de hand en vormden eensklaps een wijden kring om den lantaarnstaaf. Zij dansten in het rond, dat men er duizelig van werd en zongen een gevangenislied,

een romance in hun dieventaal, op een wijs, die nu eens klagend klonk en dan weer woede of ook vroolijkheid uitdrukte. Bij tusschenpoozen hoorde men schelle kreten, of een schaterend gelach, dat, afgebroken door het hijgen naar adem, zich vermengde met de geheimzinnige woorden. Het gerammel der kettingen, die op de maat tegen elkander sloegen, was de begeleiding van dat gezang. Zoo ik een duivelsfeest had moeten schetsen, dan had ik het niet beter en erger weten voor te stellen.

Men bracht een grooten houten bak op de plaats. De galeiwachters maakten met stokslagen een einde aan het dansen der boeven en dreven hen naar de bak toe, waarin men, ik weet niet welke groente in een dampend en vuil nat zag drijven. Daar aten zij van.

Toen zij gegeten hadden smeten zij het overschot van hun soep en van het zwarte brood op den grond en begonnen zij opnieuw te dansen en te springen. Het schijnt, dat men hun die vrijheid gunt op den dag dat zij geketend worden en in den daarop volgenden nacht.

Ik beschouwde deze vreemde vertooning met zoo'n deelneming en gespannen aandacht, dat ik mezelf vergat. Een diep gevoel van medelijden greep mij aan tot in mijn ziel en hun gelach deed mij schreien.

Eensklaps zag ik, niettegenstaande de mijmering waarin ik verzonken was, den brullenden kring zwijgend stilstaan, en aller oogen wendden zich naar mijn venster. „De gevonniste, de gevonniste" riepen zij allen, mij met den vinger aanwijzende en het vreugdegeschater verdubbelde.

Ik stond versteend.

Ik weet niet hoe zij mij gekend hebben.

„Goedendag, goedenavond," riepen zij mij toe met hun onmenschelijk gegrijns. Een der jongsten, tot levenslangen dwangarbeid veroordeeld, beschouwde mij met een soort van afgunst en riep: „Hij is er goed

aan toe. Hij wordt een kop kleiner gemaakt. Vaarwel, kameraad."

Ik kan niet zeggen wat in mij omging. Ik was werkelijk hun kameraad: de gerechtsplaats is de zuster van de galeien.

Ik stond zelfs een trap lager dan zij en zij deden mij eer aan. Ik rilde.

Ja, hun kameraad. En eenige dagen later had ik hen ten schouwspel kunnen strekken.

Ik was aan het venster blijven staan, onbeweeglijk, verstijfd, verlamd. Maar toen ik die vijf risten naar mij toe zag schieten, met uitdrukkingen van een helsche toegenegenheid, toen ik het onstuimig geraas van hun kettingen, van hun geschreeuw, van hun stappen, onder aan den muur hoorde, toen was het mij of die zwerm duivelen mijn ellendig verblijf beklom. Ik gaf een gil. Ik vloog naar de deur met een geweld, of ik ze verbrijzelen wilde, maar geen ontvluchting was mogelijk. Ik bonsde, ik schreeuwde als een razende. Toen was het mij, of ik de verschrikkelijke stemmen dier boeven nog van dichterbij hoorde, of hun afzichtelijke koppen reeds langs den rand van mijn venster opstegen. Ik gaf een tweede gil en viel in onmacht.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Toen ik weer bij kwam was het nacht.

Ik lag in een krib; bij het licht van een lantaarn, die aan den zolder hing, zag ik, dat er aan weerszijden van mij nog verscheidene kribben stonden. Ik begreep daaruit, dat men mij naar de ziekenzaal had overgebracht.

Ik lag eenige oogenblikken wakker, maar dacht nergens aan en voelde niets, dan het geluk in een bed te liggen.

In vroeger dagen zou dat hospitaal-gevangenisbed

mij zeker walging en afkeer hebben ingeboezemd; maar ik was niet meer dezelfde man.

De lakens waren grauw en voelden ruw aan, de dekens gesleten en vol gaten; men voelde den stroozak door de matras heen, maar wat hinderde dat? Mijn stramme leden konden zich tusschen die grove lakens met gemak uitstrekken; onder die deken, hoe dun ook, voelde ik die afgrijselijke koude van het beenmerg, waaraan ik al gewoon was geraakt, langzamerhand verminderen, ik sliep weer in.

Een luid geraas wekte mij. Het was nauwelijks dag. Het lawaai kwam van buiten. Mijn bed stond bij het venster, ik richtte mij op om te zien wat het was.

Het venster zag uit op de groote binnenplaats van Bicêtre. Het was daar vol volk, zoodat twee rijen veteranen slechts met moeite een nauwen doorgang open konden houden.

Tusschen deze dubbele rij soldaten zag ik vijf lange karren, beladen met menschen, langzaam en op iederen steen hotsend voortrollen. Het waren de galeiboeven, die vertrokken.

De karren waren open en op elke kar bevond zich een rist. De boeven zaten tegen de beide kanten, rug aan rug, en gescheiden door de algemeene keten, die zich over de lengte van de kar uitstrekte en op het einde waarvan een galeiwachter, rechtop staande met geladen geweer, den voet hield.

Men hoorde het rammelen van hun ijzers en bij iederen schok van het rijtuig zag men hun hoofden knikken en hun afhangende beenen schudden.

Een dichte en doordringende regen maakte de lucht kil en deed hun linnen broeken, die van grijs zwart waren geworden, op hun knieën vastkleven. Hun lange baarden en korte haren dropen van het nat, hun gezichten zagen paars, ze bibberden en knarsten op hun tanden van woede en van koude. Verder konden zij niets bewegen. Eenmaal aan dezen ketting geklonken, is men niets meer, dan een gedeelte van dat af-

zichtelijk geheel, dat men een rist noemt en dat zich beweegt als één man. De geestvermogens hebben geen recht meer. De halsband van de galei doemt die ter dood, en wat het lichaam betreft, dat mag geen behoeften of begeerten meer hebben dan op bepaalde uren is toegestaan. Dus onbeweeglijk, de meesten halfnaakt, blootshoofds en met afhangende beenen, begonnen zij hun reis van vijf en twintig dagen, geladen op dezelfde karren, gekleed in dezelfde kleeren, zoowel voor de brandende zonnehitte als voor de koude regens van November. Het is, of de menschen de natuur tot bondgenoot willen maken van hun beulenwerk.

Er was tusschen het volk en die op de karren ik weet niet welke afschuwelijke woordenwisseling ontstaan; beschimpingen van den eenen kant en scheldwoorden van den anderen kant, verwenschingen van beide zijden. Maar op een wenk van den kapitein zag ik het op de karren stokslagen regenen, die in het wilde weg op de schouders en hoofden neer kwamen. Onmiddellijk keerde alles weer tot die uitwendige kalmte, die men orde noemt, terug, maar de oogen gloeiden van wraakzucht en de handen der ongelukkigen klemden zich krampachtig op hun knieën.

De vijf karren, geëscorteerd door de gendarmes te paard en door boevengeleiders te voet, verdwenen, de een na de ander, onder de hooge gewelfde poort van Bicêtre. Een zesde kar, waarin de ketels, koperen etensbakken en wisselkettingen verward dooreen schommelden, volgde. Eenige galeiwachters, die zich in de cantine te lang hadden opgehouden, kwamen haastig toegeloopen, om zich weer bij hun afdeeling te voegen.

De menigte ging weer uiteen. Het gansche schouwspel verdween als een schimmenvertooning. Allengs verflauwde in de lucht de doffe galm van het rollen der raderen en van het getrappel der paarden op den straatweg naar Fontainebleau, van het geklap der zweepen, het gerammel der kettingen en het geschreeuw

van het grauw, dat de galeiboeven ongeluk op hun reis wenschte.

En dat is voor die ongelukkigen slechts het begin!

Hoe durfde de advocaat mij dat dan toch te zeggen? De galeien. Ja, nog eens duizendmaal liever den dood! Liever het schavot, dan de galeien, liever het graf, dan de hel, liever lever ik mijn hals aan den valbijl van de guillotine over, dan hem aan den halsband der galeiwachters prijs te geven. De galeien, groote God!

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

Ongelukkigerwijs was ik niet ziek. Den volgenden dag moest ik de ziekenzaal verlaten. Mijn hok nam mij weer op.

Niet ziek! Inderdaad, ik ben jong, gezond en sterk! Het bloed stroomt vrij in mijn aderen, al mijn leden gehoorzamen aan mijn luimen, ik heb een sterk gestel, berekend voor een lang leven. Ja, dat is alles waar en toch heb ik een ziekte, een doodelijke ziekte, een ziekte door menschenhanden veroorzaakt!

Sedert ik de ziekenzaal heb verlaten, is mij een gedachte ingevallen, die mij vreeselijk kwelt, een gedachte, die mij krankzinnig zou kunnen maken; dat ik misschien zou hebben kunnen ontsnappen, als men er mij gelaten had. Die artsen en verpleegsters schenen belang in mij te stellen. Zoo jong en dan te moeten sterven, en zulk een dood! Het was, of zij mij wilden beklagen, zoo verdrongen zij zich om mijn bed. Och, wat droom ik, nieuwsgierigheid! En bovendien, die menschen genezen wel van een koorts, maar niet van een doodvonnis. En dat zou hun toch slechts zoo weinig moeite kosten. Een deur open gelaten: wat zou hun dat schaden?

Nu is er geen kans meer. Mijn appèl zou verworpen worden, omdat alles in den vorm is geschied: de ge-

tuigen hebben goed getuigd, de pleiters goed gepleit, de rechters hebben goed recht gesproken. Ik reken er niet meer op, of er moest.... Neen, dwaasheid, er valt niets meer te hopen. Het in hooger beroep gaan, is een koord, waaraan men zich, hangende boven een afgrond, vasthoudt, en dat men ieder oogenblik hoort kraken, totdat het breekt. Het is, als had de bijl van de guillotine zes weken noodig, om neer te vallen.

Als ik eens gratie kreeg? Gratie? En door wien. En waarom? En op welke wijze? Het is onmogelijk, mij gratie te verleenen. „Het voorbeeld," zooals zij zeggen.

Ik behoef nog slechts drie schreden te doen: Bicêtre, de Conciergerie, de gerechtsplaats.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

Gedurende de enkele uren, die ik in de ziekenzaal heb doorgebracht, had ik mij neergezet aan het venster, in het schijnsel van de zon. Ik zat tenminste zoo, dat ik van de zon alles opving, wat de tralies van mijn venster doorlieten.

Ik zat daar, met mijn bezwaard en gloeiend hoofd in mijn beide handen, die meer te dragen hadden dan zij konden, met mijn ellebogen op de knieën en de voeten op de sporten van mijn stoel: want de afmatting van mijn geest maakt, dat ik buig en ineen zak, alsof ik geen beenderen in de leden, geen spieren meer in het vleesch had.

De verstikkende lucht van de gevangenis benauwde mij meer dan ooit. Het geraas van de ketenen der galeiboeven weerklonk nog steeds in mijn ooren, ik gevoelde een geweldigen afkeer van Bicêtre. Het kwam mij voor, dat de goede God wel een beetje medelijden met mij moest hebben en mij tenminste een vogeltje

moest zenden, om daar, tegenover mij, op den rand van het dak, te zingen.

Ik weet niet of het de hemel of wel de hel was, die mij verhoorde, maar, bijna op hetzelfde oogenblik, hoorde ik onder mijn venster een stem, niet van een vogel, neen, maar de zuivere, zachte, zoetvloeiende stem van een meisje van een jaar of vijftien. Plotseling hief ik het hoofd op; gretig luisterde ik naar het lied dat zij zong. De wijs was langzaam en kwijnend en had iets treurigs en klagends, als het gekir der duiven. Dit waren de woorden:

In de Maliestraat
Heeft men mij gevat.
De schelmen van het gerecht
Zijn mij op het lijf gevallen.

Zij hebben mij de boeien aangedaan,
Daarop is de politie gekomen.
Op weg ontmoette mij
Een van de dieven uit de buurt.

„Ga eens zeggen aan mijn vrouw,
Dat men mij heeft opgepakt."
Mijn vrouw roept gansch verstoord:
„Wat hebt gij dan uitgevoerd?"

„Ik heb een man vermoord
Ik heb zijn geld hem afgenomen,
Zijn geld en horloge.
De gespen van zijn schoenen."

Het is mij onmogelijk te zeggen, hoe bitter mijn teleurstelling was. De stem ging voort:

Mijn vrouw vliegt naar Versailles,
Werpt zich den Koning te voet,
Biedt hem een verzoekschrift aan.
Om mij op vrijen voet te stellen

O, indien ik daardoor vrij kwam,
Wat zou ik mijn vrouw opschikken!
Een hoog kapsel zou zij dragen,
Schoenen met hooge hakken.

Maar de Koning is boos geworden,
En heeft gezegd: „Neen, bij mijn kroon.
Hij zal een dansje dansen,
waar de plankenvloer ontbreekt."

Meer heb ik er niet van kunnen hooren. De half begrepen en half verborgen zin van dat afgrijselijke klaaglied, die worsteling van den roover met de gerechtsdienaars, die dief, dien hij ontmoet en naar zijn vrouw zendt, die schrikwekkende boodschap: ik heb een man vermoord en ben gevat, die vrouw, die zich naar Versailles spoedt met een verzoekschrift en die koning, die verontwaardigd wordt en den schuldige met een gruwelijken dood bedreigt; en dat alles gezongen op de lieflijkste wijze en door de lieflijkste stem, die ooit het menschelijk oor streelde.... het sneed mij door de ziel, ik rilde en ontzette er van. Er was iets terugstootends in al die schrikbarende woorden, die vloeiden van een paar zacht roode, jeugdige lippen. Het was als het schuim van een slak op een roos.

Ik kan mijn gewaarwordingen niet beschrijven. Ik was gegriefd en toch tevens gestreeld. Die gemeene taal van roovershölen en tuchthuizen, dat bloedige en natuurlijke mengsel, die afzichtelijke dievenspraak, gepaard bij een meisjesstem, dien bevalligen overgang van de kinderstem tot de vrouwenstem. Al die gedrochtelijke, walgelijke woorden, gezongen op een wijs en op een maat van de zoetste welluidendheid.

Och, wat is een gevangenis toch afschuwelijk! Er schuilt een venijn, dat alles bezoedelt; alles verwelkt er, zelfs het lied van een meisje van vijftien jaar. Vindt ge er een vogeltje, dan heeft het slijk op de vleugels; plukt gij een lief bloempje, ruik er aan, het stinkt.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

O, als ik eens ontsnapte, wat zou ik dan loopen over akkers en velden!

Neen, niet loopen, dat zou de aandacht trekken en verdenking baren. Integendeel, langzaam voortgaan, met omhoog geheven hoofd en zingende. Ik moest een ouden blauwen kiel zien te krijgen, waarop roode figuren; dat vermomt zoo goed; al de groenteboeren in den omtrek dragen ze zoo.

Ik herinner mij, dat er bij Arcueil eenige boomen dicht opeen staan, bij een moeras, waar ik, toen ik nog op school ging, iederen Donderdag met mijn vriendjes kikvorschen ging vangen. Daar zou ik mij verbergen tot den avond.

Als de nacht gevallen was zou ik verder gaan. Ik zou naar Vincennes gaan.... Neen, daar ligt de rivier mij in den weg. Ik zou naar Arpajon gaan. Het zou beter zijn als ik den weg naar St. Germain in sloeg en dan naar Havre, om mij daar in te schepen naar Engeland. Och het doet er niet toe: ik kom te Longjumeau, er gaat een gendarme voorbij, hij vraagt mij naar mijn pas.... Ik ben verloren.

Ach, ongelukkige droomer, trap dan eerst den dikken muur van de gevangenis omver. De dood! De dood!

Als ik zoo eens bedenk, dat ik hier als een kind kwam om te Bicêtre den grooten put en de krankzinnigen te zien.

ACHTTIENDE HOOFDSTUK.

Terwijl ik dit alles neerschreef is het licht van mijn lamp mat geworden, de dag is aangebroken, de klok van de kapel heeft zes uur geslagen.

Wat zou dat beteekenen? De cipier, die de wacht

heeft, kwam daareven in mijn hok. Hij nam zijn muts af en groette mij, verzocht mij om vergeving, omdat hij mij kwam storen en vroeg mij toen, waarbij hij trachtte zijn ruwe stem zooveel mogelijk te verzachten, wat ik voor mijn ontbijt wilde hebben.

Een rilling voer mij door de leden.... Zou het heden de dag zijn?

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

Ja, het is de dag.

De directeur van de gevangenis is hier zelf geweest. Hij vroeg of hij mij in het een of ander van dienst kon zijn en uitte den wensch, dat ik mij niet zou hebben te beklagen over hem of over een van zijn bedienden. Hij vroeg met belangstellihng naar mijn gezondheid en hoe ik den nacht had doorgebracht. Toen hij wegging noemde hij mij: „Mijnheer."

Ja, het is de dag.

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Hij gelooft niet, die cipier, dat ik mij over hem of over zijn bedienden zou kunnen beklagen. Hij heeft gelijk, ik zou slecht doen zoo ik klaagde. Zij hebben hun plicht gedaan, zij hebben mij goed bewaakt en bovendien zijn ze beleefd geweest bij mijn aankomst en bij mijn vertrek. Heb ik dan geen reden om tevreden te zijn?

Die beste cipier, met zijn goedigen glimlach, zijn streelende woorden, zijn vleiend en spiedend oog, zijn groote en breede handen, die cipier is de gevangenis, is Bicêtre in menschelijke gedaante. Alles om mij heen is gevangenis. Ik zie haar in alle voorwerpen, zoowel in menschen als in tralies en grendels. Die

muur is gevangenis in steen, die deur gevangenis in hout, die cipiersknecht gevangenis in vleesch en been. De gevangenis is een soort schrikgedrocht, een ondeelbaar geheel, half huis, half mensch. Ik ben de prooi van dat monster. Het spreidt zich over mij uit, het slaat zich in duizend kronkels om mij heen, het omringt mij met zijn muren van graniet, het sluit mij op achter zijn ijzeren grendels en bewaakt mij met zijn cipiers.

Ach, ongelukkige! Wat zal er van mij worden? Wat zullen zij met mij doen?

EEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Nu ben ik bedaard. Het is gedaan, ten einde toe gedaan. De vreeselijke angst, die het bezoek van den directeur mij had aangejaagd, is geweken. Want, ik beken het, ik hoopte nog.... Nu, God zij dank, nu heb ik geen hoop meer.

Zie hier wat er is voorgevallen. Klokslag half zeven.... neen het was er nog even voor, ging de deur van mijn hok opnieuw open en trad een oude man binnen met grijs haar, in een bruinen overjas. Hij sloeg dien even terug, ik zag een geestelijk gewaad, het was een priester.

Deze priester was niet de gewone biechtvader van de gevangenis. Dat was onheilspellend.

Hij ging tegenover mij zitten en glimlachte mij vriendelijk toe. Toen schudde hij het hoofd en hief de oogen ten hemel, dat is te zeggen, naar boven, naar het gewelf van mijn hok. Ik verstond hem. „Mijn zoon," zei hij, „zijt gij voorbereid?"

Ik antwoordde met zwakke stem: „Voorbereid niet, maar ik ben gereed."

Mijn gezicht werd toen beneveld, een koud zweet brak mij opeens van alle kanten uit, ik voelde mijn slapen zwellen en mijn ooren waren vol geruisch.

Terwijl ik, als half slapend op mijn stoel zat te waggelen, sprak de goede grijsaard, althans zoo kwam het mij voor en ik meen mij te herinneren, dat zijn lippen zich bewogen, zijn handen gebaarden, en zijn oogen glinsterden.

Andermaal ging de deur open. Door het geraas van de grendels werd ik uit mijn geestesverdooving gewekt en werd de priester gestoord in de rede. Er kwam iemand binnen, gekleed als een heer, in het zwart, vergezeld van den directeur van de gevangenis. Hij groette mij met een diepe buiging. Die man had iets in zijn gezicht, als de treurigheid, die begrafenisondernemers ambtshalve aannemen. Hij had een rol papieren in de hand.

„Mijnheer", zei hij, met een beleefden glimlach, „ik ben de deurwaarder bij het hooggerechtshof van Parijs. Ik heb de eer u een boodschap te brengen van mijnheer den procureur-generaal."

De eerste schok was voorbij. Al mijn tegenwoordigheid van geest kwam in werking.

„Dat is dan mijnheer de procureur-generaal," gaf ik ten antwoord, „die zoo dringend mijn hoofd heeft gevraagd. Veel eer voor mij dat hij mij schrijft. Ik hoop dat mijn dood hem veel genoegen zal verschaffen, want het zou mij spijten, zoo ik moest veronderstellen dat het hem onverschillig was, daar hij er met zooveel ijver om verzocht heeft".

Dit alles zei ik en liet er met vaste stem op volgen: ‚lees mijnheer."

Toen begon hij een lange tekst voor te lezen, zingende op het eind van iederen regel en stotterde in het midden van elk woord. Het was de verwerping van mijn verzoek om cassatie.

„Het vonnis zal heden worden voltrokken op de gewone gerechtsplaats", voegde hij er bij, zonder de oogen van zijn gezegeld papier af te trekken. „Wij gaan stipt half acht naar de Conciergerie. Mijnheer zal wel zoo goed zijn ons te volgen."

Sedert eenige oogenblikken luisterde ik niet meer. De directeur sprak met den priester, de deurwaarder hield het oog op zijn papier gevestigd. Ik keek naar de deur, die half open was gebleven.... Ach, ik ongelukkige! Vier gewapende soldaten stonden in de galerij.

De deurwaarder herhaalde zijn vraag en zag mij daarbij ditmaal aan. — „Wanneer gij wilt," gaf ik hem ten antwoord; „naar uw goedvinden."

Hij groette mij zeggende: „Ik zal de eer hebben u over een half uur te komen afhalen."

Daarop lieten zij mij alleen.

Een middel om te ontvluchten! Het een of het ander! Ik moet weg! Ik moet! Oogenblikkelijk! Door de deuren, door de vensters, door het dak, al moest ik mij ook aan de balken het vleesch van het lijf rijten!

Hel en verdoemenis! Er zouden maanden noodig zijn om met goed gereedschap dien muur uit te breken en ik heb zelfs geen spijker, geen uur tijds!

TWEE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Uit de Concierge.

Nu ben ik dan overgebracht, zooals het proces-verbaal zegt. Maar de reis is wel de moeite van het vertellen waard.

Het sloeg half acht toen de deurwaarder opnieuw mijn hok betrad. „Mijnheer," zeide hij, „ik wacht u." Helaas, hij en nog anderen.

Ik stond op, deed een stap, het scheen mij onmogelijk den tweeden te doen, zoo zwaar was mijn hoofd, zoo waggelde ik op mijn voeten. Evenwel ik herstelde mij en ging verder met tamelijk vasten tred. Eer ik mijn hok verliet, zag ik voor het laatst nog eens rond. Mijn hok was mij lief geworden. Daarenboven ik liet

het achter mij leeg en open, wat een vreemd aanzien geeft aan een gevangenishok.

Lang zal het echter wel niet leeg blijven. „Van avond wacht men er iemand," zeiden de sleutelbewaarders, „een veroordeelde, dien men op dit oogenblik bij het hof van assises onder handen heeft."

Bij het omslaan van een hoek der galerij voegde de biechtvader zich weer bij ons. Hij had in dien tusschentijd ontbeten.

Bij het verlaten van de gevangenis drukte de directeur mij vriendelijk de hand en voegde nog vier veteranen bij de wacht, die mij begeleiden moest.

Bij de deur van de ziekenzaal riep een stervende grijsaard mij toe: „Tot wederziens!"

Wij kwamen op de binnenplaats. Ik schepte diep adem, dat deed mij goed.

Wij gingen niet lang in de open lucht. Op de eerste binnenplaats stond een rijtuig met vier postpaarden gespannen. Het was hetzelfde rijtuig, dat mij gebracht had, een soort langwerpige cabriolet, van binnen in tweeën gedeeld door een raam van gevlochten ijzerdraad, zoo dicht alsof het gebreid was. De beide afdeelingen hadden ieder een deur, de eene in het voorste, de andere in het achterste gedeelte. Alles was zoo vuil, zoo zwart, zoo vol stof, dat de lijkkar der armen in vergelijking daarmee een statiekoets was.

Eer ik mij begroef in die tombe op wielen, wierp ik een blik op de binnenplaats, het was een van die wanhopende blikken, waarvoor zoo het schijnt de muren moesten instorten. De binnenplaats, een soort pleintje met boomen beplant, was nog voller met toeschouwers, dan voor de galeiboeven. Nu reeds toeloop!

Evenals toen de galeiboeven vertrokken, viel er een herfstregen, een dichte koude regen, die nog aanhoudt op het oogenblik dat ik dit schrijf, die ongetwijfeld den ganschen dag, ja langer duren zal dan ik.

De wegen waren opgebroken. De binnenplaats was vol slijk en water. Ik had er vermaak in, al dat volk in de modder te zien plassen.

Wij stegen in, de deurwaarder en een gendarme in het voorste, de priester, ik en een andere gendarme in het achterste gedeelte van het rijtuig. Zonder den postiljon acht mannen voor een man.

Terwijl ik in het rijtuig stapte, hoorde ik een oude vrouw met grijze oogen zeggen: „Dat zie ik nog liever dan de galeiboeven." Ik kan het begrijpen: het is een schouwspel, dat men gemakkelijker met een oogopslag omvat, het is spoediger te overzien, het is wel zoo mooi en minder omslachtig. Niets dat de aandacht verdeelt, het is slechts een enkel mensch en die mensch alleen draagt zooveel ellende, als al de galeiboeven tezamen. Het is eenvoudiger, het is als een geestrijke drank, waarvan men al de kracht in één teug proeft.

Het rijtuig reed weg. Het maakte een dof geraas, toen het onder het gewelf van de groote poort doorrolde. Wij reden de laan in en de zware dubbele deur van Bicêtre viel achter ons dicht. Ik voelde, dat men mij wegvoerde, maar was als bedwelmd, zooals iemand, die door een slaapziekte overvallen is en geen kracht heeft om zich te bewegen of om geluid te maken, terwijl hij weet, dat men hem begraaft. Slechts ten halve hoorde ik de bellen die aan den hals van de postpaarden op de maat en als bij schokken bengelden, het geraas van het ijzer der wielen over den straatweg, of het hotsen van het rijtuig als wij van spoor veranderden, het luide getrappel der paarden van de gendarmes rondom het rijtuig, of het klappen van de zweep van den postiljon. Het kwam mij alles voor als een dwarrelwind die mij meevoerde.

Door een opening, recht tegenover mij, hadden mijn oogen zich werktuigelijk gevestigd op het opschrift, dat met groote letters boven de hoofdpoort van Bicêtre stond: „Gasthuis voor den ouderdom."

Zoo, dacht ik, het schijnt dat daar menschen zijn die er oud worden.

En zooals men wel eens doet tusschen waken en slapen, ik herhaalde in mijn geest, verdoofd door smart, voortdurend hetzelfde denkbeeld, op duizend verschillende wijzen. Toen het rijtuig eensklaps uit de laan den grooten weg opreed, veranderde het gezichtspunt door de opening. Nu zag ik de torens van de Notre-Dame, blauwachtig en half verborgen door den rooknevel van Parijs. Tegelijkertijd veranderde ook het gezichtspunt van mijn geest, die zich nu net als het rijtuig naar willekeur liet wenden en keeren. Op het denkbeeld van Bicêtre volgde het denkbeeld van de torens der Notre-Dame — zij, die op den toren staan, daar waar de vlag waait, zullen straks goed kunnen zien, dacht ik bij mijzelf en ik glimlachte als een krankzinnige.

Toen was het geloof ik, dat de priester mij weer aansprak. Geduldig liet ik hem praten. Reeds vervulde het geraas van de wielen, het getrappel der paarden en het geklap met de zweep mijn ooren. Dit was een gedruisch te meer.

Stilzwijgend hoorde ik naar dien val van eentonige woorden, die mijn geest in slaap lieten, als het gemurmel van een beek en die, altijd verschillend en toch altijd hetzelfde, mij voorbij gingen als de kromgegroeide olmen van den grooten weg, toen de schelle en telkens van toon wisselende stem van den deurwaarder mij plotseling uit mijn mijmering wekte.

„En mijnheer de abt," zei hij op bijna vroolijken toon, „wat heeft u voor nieuws?"

Hij keerde zich naar den priester toen hij die woorden sprak.

De biechtvader, die zonder ophouden het woord tot mij richtte en half doof was door het geraas van het rijtuig, gaf geen antwoord.

„Ho, ho," hernam de deurwaarder met verheffing

van stem, om het geraas van de wielen te overstemmen: „dat helsche rijtuig!"

Helsch. Ja, wèl helsch!

Hij ging verder: „waarachtig, het is om dol te worden, men verstaat zijn eigen woorden niet. Wat wilde ik daar ook weer zeggen? Wees zoo goed en help mij eens op weg — wacht: weet gij reeds het groote nieuws, wat er vandaag te Parijs moet gebeuren?"

Ik rilde alsof hij mij bedoelde.

„Neen," sprak de priester, die hem eindelijk verstaan had, „ik heb van morgen geen tijd gehad om de dagbladen te lezen, ik zal het van avond wel zien. Als ik zoo den heelen dag bezig ben, dan laat ik de dagbladen voor mij bewaren en lees die als ik thuis kom."

„Kom," hernam de deurwaarder, „het is onmogelijk dat gij dat niet zoudt weten: Hèt nieuws van Parijs, hèt nieuws van dezen morgen."

Ik nam het woord: „Ik geloof dat ik het wel weet."

De deurwaarder zag mij aan: „Gij? Waarlijk. Wel, en wat zegt gij er van?"

„Gij zijt nieuwsgierig," antwoordde ik.

„Waarom mijnheer?" hervatte de deurwaarder, „ieder heeft omtrent staatkunde zijn eigen gevoelens. Ik heb te veel achting voor u, om te gelooven dat gij die niet zoudt hebben. Wat mij betreft, ik ben zeer voor de herstelling van de nationale garde. Ik was sergeant bij mijn compagnie en waarachtig het was niet onaardig...."

Ik viel hem in de rede: „Ik dacht niet dat gij dat bedoelde."

„Wat anders? U zei toch dat u het nieuws wist."

„Ik meende een ander nieuws, waarmee Parijs zich ook bezig houdt."

De zot begreep mij niet; zijn nieuwsgierigheid werd gewekt — „ander nieuws? Waar ter wereld hebt gij dat nieuws kunnen opdoen en welk nieuws? Ik bid u mijnheer.... Weet gij het, mijnheer de abt? Zijt gij

beter met het nieuws van den dag bekend dan ik? Wat is het dan toch? Laat eens hooren, want ik houd veel van nieuwtjes; ik vertel die dan aan mijnheer den president en die houdt daarvan."

Er kwam geen einde aan zijn gebeuzel. Hij keerde zich beurtelings tot mij en tot den priester en ik antwoordde slechts met schouderophalen.

„Nu," vroeg hij, „waar denkt gij toch over?"

„Ik denk," hernam ik, „dat ik dezen avond niet meer denken zal."

„Zoo, was het dat," gaf hij ten antwoord. „Kom, kom, gij zijt veel te treurig. Mijnheer Castaing praatte nog eens mee."

Vervolgens na eenig stilzwijgen: „Ik heb mijnheer Papavoine ook overgebracht; hij had zijn bevermuts op en rookte een sigaar. Wat die jonge menschen van la Rochelle betreft, die spraken slechts onder elkaar, maar zij spraken dan toch."

Weer zweeg hij stil en vervolgde toen:

„Die dwepers, die oproerstokers. Zij schenen alle menschen te verachten, maar u vind ik werkelijk al te stil, jonge man."

„Jonge man," zeide ik, „ik ben ouder dan gij, ieder kwartier dat er verloopt maakt mij een jaar ouder."

Hij keerde zich om , keek mij eenigen tijd goed aan, met onnoozele verwondering en begon toen plomp te lachen.

„Kom, gij schertst er mee. Ouder dan ik. Ik zou uw grootvader kunnen zijn."

„Ik scherts niet," antwoordde ik ernstig.

Hij opende zijn snuifdoos.

„Kom mijnheer, wees niet verstoord, een snuifje en denk er maar niet meer aan."

„Wees gerust, ik zal er niet lang aan kunnen denken."

Juist toen de snuifdoos, die hij mij toereikte, het ijzerdraad bereikte, dat tusschen ons was, schokte het rijtuig zoo geweldig, dat de doos hem uit de hand

en de inhoud voor de voeten van den gendarme viel.

„Verwenscht ijzerdraad!" riep de deurwaarder. Hij keerde zich tot mij.

„Is dat nu niet ongelukkig, al mijn snuif is weg."

„Ik verlies meer dan gij," antwoordde ik glimlachend.

Terwijl hij zijn best deed om de snuif bij elkaar te rapen, mompelde hij binnensmonds:

„Meer dan gij. Dat is gauw gezegd. Geen snuif tot Parijs. Het is versehrikkelijk."

De biechtvader sprak hem toen eenige woorden van troost toe en, of het aan mij lag weet ik niet, maar het kwam mij voor, dat het een vervolg was van de troostrede, waarvan ik het begin had gehad. Langzamerhand geraakten de priester en de deurwaarder in gesprek. Ik liet hen praten en verzonk in diep gepeins.

Dit lag zeker weer aan mij, maar toen wij aan het tolhek kwamen, scheen het mij, of er veel meer geraas was in Parijs, dan gewoonlijk.

Het rijtuig hield nu een oogenblik stil, de stedelijke tolbeambten wierpen er een blik in. Was het een schaap of een os geweest, die men ter slachtbank leidde, dan had men hen eenig geld moeten geven. maar een menschenhoofd betaalt geen rechten. Wij reden door.

Toen wij den wal over waren, reed de wagen in snellen draf de oude bochtige straten van de voorstad St. Marceau en van de oude stad door, die zich kronkelen en kruisen als de duizend paden van een mierennest. Op de steenen van die nauwe straten, rolde het rijtuig met zooveel lawaai en zoo snel voort, dat ik van alles wat er buitenom ging niets meer hoorde. Als ik het oog wierp door de kleine vierkante opening, dan kwam het mij voor, dat de menigte bleef staan om het rijtuig na te zien, en dat er een zwerm kinderen achteraan holden. Ook scheen het mij, dat ik van tijd tot tijd hier en daar op de hoeken der straten een in lompen gekleede man of vrouw, of wel beiden te zamenzag met een bundel

gedrukte bladen in de hand, die de voorbijgangers hun afkochten, met open mond alsof zij iets met luider stem uitriepen.

Het sloeg half negen op de klok van het paleis, toen wij aan de Conciergerie kwamen. Ik rilde op het gezicht van dien grooten trap, van die zwarte kapel, van die sombere deuren. Toen het rijtuig stilhield, was het mij, of het kloppen van mijn hart ook zou ophouden,

Ik vereenigde al mijn krachten, de deur werd snel geopend en ik sprong uit den rollenden kerker en stapte met verhaasten tred, tusschen twee rijen soldaten het gebouw in. Er had zich reeds een menigte menschen op mijn weg verzameld.

DRIE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Zoolang ik de openbare galerijen van het paleis van justitie doorsnelde, was het mij bijna of ik vrij was, en doen kon wat ik wilde, maar al de moed ontzonk mij, toen men de sloten voor mij opende van lage deuren en men mij den weg wees, langs geheime trappen, over holle portalen, door lange, bedompte, duistere gangen, die nooit betreden worden, dan door menschen die veroordeelen, of die veroordeeld zijn.

De deurwaarder bleef bij mij. De priester had mij verlaten om binnen twee uur terug te komen: hij had zijn bezigheden.

Men bracht mij bij den directeur in wiens handen de deurwaarder mij overgaf. Het was een ruiling. De directeur verzocht hem een oogenblik te wachten, hij had, zooals hij het noemde, wild, dat hij hem ter hand moest stellen, om dadelijk met den wagen die mij gebracht had, naar Bicêtre te worden vervoerd. Het was zeker de gevonniste van heden, die dezen avond. op het stroo zal slapen dat ik niet heb kunnen verslijten

„Best," zei de deurwaarder tot den directeur, „ik zal een oogenblik wachten dan kunnen wij de beide processen-verbaal tegelijk opmaken, dat komt dan goed."

Terwijl hij wachtte, bracht men mij in een klein vertrek naast dat van den directeur. Daar liet men mij alleen achter stevige grendels.

Ik weet niet waarover ik peinsde, noch hoe lang ik daar geweest was, toen plotseling een schaterend gelach mij uit mijn mijmering wekte.

Verschrikt sloeg ik de oogen op. Ik was niet meer alleen in dat vertrek. Er stond nog iemand, een man van ongeveer vijf en vijftig jaar, van middelbare gestalte, gerimpeld, gekromd, half grijs, met sterk gespierde leden, gluipende grauwe oogen, een grijnslach op het gelaat, vuil, met lompen aan het lijf, half naakt, walgelijk om aan te zien.

Het schijnt dat de deur zich geopend, hem doorgelaten, en zich toen weder gesloten had, zonder dat ik het gewaar werd. Mocht de dood mij ook zoo verrassen!

Eenige oogenblikken staarden wij elkander aan; hij voortgaande met zijn gelach, dat op het gereutel van een stervende geleek, ik half verbaasd, half verschrikt.

„Wie zijt gij?" vroeg ik hem eindelijk.

„Een zotte vraag," gaf hij ten antwoord. „Een friauche."

„Een friauche? Wat beteekent dat?"

Die vraag verdubbelde zijn vroolijkheid.

„Dat beteekent," riep hij schaterend van het lachen, „dat meester Hans, met mijn kop in het mandje zal spelen binnen een week of zes, zooals hij het met u zal doen binnen een uur of zes. Ha! Ha! Het schijnt, dat gij mij nu begrijpt."

Inderdaad, ik rilde, en mijn haren rezen te berge. Het was de andere gevonniste, de gevonniste van dien dag, dezelfde die te Bicêtre verwacht werd, mijn erfgenaam.

Hij ging voort: „Wat zal ik u zeggen? Ik ben de zoon van een braaf strooper, jammer dat meester

Hans op zekeren dag de moeite heeft genomen hem zijn das om te doen. Het was in den tijd, dat de galg bij de gratie Gods nog in zwang was. Op mijn zesde jaar had ik vader, noch moeder meer. 's Zomers buitelde ik in het zand rond van de groote wegen, om mij een aalmoes door het portier van de postwagens te laten toesmijten. 's Winters liep ik barrevoets door het slijk en blies mij de handen warm. Mijn vel keek door de scheuren van mijn broek. Op mijn negende jaar begon ik mijn haken (handen) te gebruiken, van tijd tot tijd wist ik een beursje te lichten en een mantel of jas te kapen. Op mijn tiende jaar was ik zakkenroller. Ik maakte kennissen en op mijn zeventiende jaar stond ik nergens meer voor. Ik deed huisbraak, en had valsche sleutels gemaakt. Ik werd gevat en daar ik de jaren had, zond men mij naar de galeien. Dwangarbeid, dat was erg; op de planken slapen, klaar water drinken, zwart brood eten, een stomme kogel voortsleepen, die nergens voor dient en dan nog murw gebeukt door stokslagen en geroosterd in de zon. Men werd er bovendien nog kaal geschoren en ik, die zulk mooi kastanjebruin haar had.... enfin, ik heb mijn tijd uitgediend: dat is een tijd! Ik was twee en dertig toen men mij op zekeren morgen een reispas en zes en zestig francs gaf, die ik uitgespaard had in die vijftien jaar dwangarbeid. Daarvoor had ik gewerkt, zestien uren daags, dertig dagen 's maands en twaalf maanden 's jaars. Het deed er niet toe: ik wilde een eerlijk man zijn met mijn zes en zestig francs en onder de vodden die mij dekten, schuilden betere gevoelens dan onder menigen priesterrok, maar de duivel heeft die passen uitgevonden. Ik had er een die was geel, en men had er op geschreven: „Vrijgelaten galeiboef."

Dat ding moest ik overal laten zien, waar ik doortrok en alle acht dagen vertoonen aan den maire van het dorp waar ze mij dwongen te hokken. Een schoone aanbeveling, waarachtig! Een galeiboef. Men was bang voor mij. De kleine kinderen

namen de vlucht en men sloot de deuren dicht. Niemand wilde mij werk geven. Mijn zes en zestig francs waren gauw op en ik moest toch leven. Ik bood mijn diensten aan, met goede handen aan het lijf, men wees mij den weg op. Ik verlangde slechts een daggeld van vijftien stuivers, van tien stuivers van vijf stuivers, maar jawel. Zij lieten mij fluiten. Wat zou ik doen? Eens, toen ik honger had, gooide ik een ruit in bij een bakker. Ik greep een brood en de bakker greep mij: van het brood kreeg ik geen kruimel, maar ik kreeg levenslangen dwangarbeid met drie gloeiende letters op den schouder. Ik zal het u eens laten zien als gij het wilt. Men noemt dat de recidive (herhaling van misdrijf). Zoo ging ik dan mijn oude makkers weer opzoeken. Men bracht mij naar Toulon terug, maar nu zat ik bij de groen-mutsen 1). Ik moest ontsnappen! Daartoe had ik slechts drie muren door te breken, twee ketenen door te zagen, en ik had.... één spijker! Ik ontvluchtte, men loste een schot ter waarschuwing, want weet ge, wij zijn als de Kardinalen van Rome in het rood gekleed en men lost het geschut als wij op reis gaan. Hun kruit verschoten zij in de lucht Ditmaal geen gele pas, maar ook geen geld. Ik trof makkers aan, die ook hun tijd uitgediend, of zich uit de voeten gemaakt hadden. Hun opperhoofd stelde mij voor van de partij te zijn. Men ging op roof en moord uit. In nam den voorslag aan en moordde om te kunnen leven. Nu eens vielen wij aan op een diligence, dan op een postsjees, dan weer op een ossenkooper te paard. Men stak het geld op, en liet het beest of het rijtuig den vrijen loop. Men begroef de lijken, maar zoo dat de beenen er niet uitstaken. Dan danste men op het gras opdat men niet zien zou dat de grond versch was omgespit. Zoo ben ik oud geworden, schuilende in het hout, slapende onder den blooten hemel, verjaagd van het eene bosch naar het andere, maar tenminste vrij en eigen meester.

1) De veroordeelden tot levenslangen dwangarbeid.

Er komt een eind aan alles, en, zoo of zoo, dat zal wel hetzelfde zijn. Op zekeren nacht kregen de gendarmes ons bij den kraag. Mijn makkers ontsprongen den dans, maar ik, de oudste, ik bleef in de klauwen van die speurhonden. Ik had reeds alle graden doorloopen, één slechts uitgezonderd. Of ik een zakdoek gestolen, of een mensch vermoord had, dat was voor mij van nu af hetzelfde. Er was een tweede recidive op mij toepasselijk, er schoot niets meer over, dan een kop kleiner te worden gemaakt. Mijn zaak was dus spoedig beslist. Om de waarheid te zeggen, ik begon oud te worden en nergens meer toe te deugen. Mijn vader kreeg de strop, welnu, ik krijg de bijl en daar is het mee uit."

Ik stond versteld van zijn verhaal, hij begon opnieuw te lachen, nog luider dan te voren, en wilde mij bij de hand vatten. Met afgrijzen trad ik terug.

„Vriend," zei hij, „mij dunkt, dat gij geen groot held zijt. Als het er op aan komt, gedraag u dan niet kinderachtig. Het is zeker geen vroolijke sprong door de ton, maar de klucht is gauw uit. Ik zou er graag bij zijn, om het u eens voor te doen. Waarachtig, ik zou wel lust hebben niet in hooger beroep te gaan, als zij mij maar heden tegelijk met u naar de andere wereld wilden helpen. Dan kan dezelfde priester ons beiden bedienen laat hem maar met u beginnen, ik zal het overschot wel voor lief nemen. Gij ziet wel, ik ben nog zoo kwaad niet. Komaan, zeg, wilt ge? Uit vriendschap?"

Hij deed nog een stap naar mij toe.

„Mijnheer," zei ik, terwijl ik hem van mij afstiet, „ik bedank u."

Om dit antwoord schaterde hij opnieuw van het lachen.

„Ha! Ha! Mijnheer. Heb ik misschien een markies voor? Kijk, het is een markies."

Ik viel hem in de rede: „Mijn vriend, ik heb stilte noodig, om mij tot ernstige gedachte te stemmen. Laat mij met vrede."

Dit veelbeteekenende woord bracht hem plotse-

Men kwam ons halen.

ling tot nadenken. Eerst schudde hij zijn grijzen kop, die bijna kaal was. Vervolgens sloeg hij de nagels in de ruige borst, zichtbaar door de opening van zijn hemd en mompelde „Ik begrijp het. Het is waar, de priester....“

Na eenige oogenblikken zwijgens, begon hij opnieuw.

„Hoor eens,“ sprak hij bijna met schroomvalligheid, „gij zijt een markies, daar heb ik niets tegen, maar gij hebt daar nog een goeden jas aan, die u weinig dienst meer zal doen. De beul zal hem nemen. Geef hem mij, dan kan ik er tabak voor koopen.“

Ik trok mijn jas uit en gaf hem die. Van kinderachtige blijdschap klapte hij in de handen en toen hij zag dat ik in mijn hemd stond, en bibberde, zei hij, „u hebt het koud mijnheer, trek dit aan: het regent en gij zult nat worden. Men moet er ook behoorlijk uitzien op de kar.“

Dit zeggende, trok hij zijn buis van grove grijze wol uit en paste mij die aan. Ik liet hem begaan.

Toen zette ik mij met den rug tegen den muur. Ik kan niet zeggen welken indruk die man op mij maakte. Hij bekeek mijn jas van onder tot boven en telkens schreeuwde hij het uit van vreugde: „De zakken zijn fonkelnieuw, de kraag is nog niets gesleten.... Ik krijg er op zijn minst vijftien francs voor. Wie had dat kunnen denken. Nog zes weken lang tabak.“

Opnieuw ging de deur open. Men kwam ons halen. Mij, om mij naar de kamer te brengen, waar de gevonnisten wachten, tot het tijd is; hem, om hem naar Bicêtre te voeren. Lachend plaatste hij zich in het midden van de wacht, die hem geleiden moest en riep: „Geen vergissingen hoor. Wij hebben onze plunje geruild. Mijnheer en ik. Ge moet mij niet voor hem houden. Te duivel! Het zou mij in het geheel niet lijken, nu ik tabak kan koopen!“

VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Die oude schurk! Hij heeft mij mijn jas ontnomen, want gegeven heb ik hem die niet, en dit vod, dit boevenbuis laat hij mij er voor in de plaats. Waar zal men mij voor aanzien?

Ik heb hem mijn jas niet laten nemen uit onverschilligheid of uit menschlievendheid, neen, maar omdat hij sterker was dan ik. Als ik geweigerd had, zou hij mij met zijn grove vuisten geslagen hebben.

Wat zei ik? Menschlievendheid? Mijn bloed kookte van kwaadaardigheid! Als ik gekund had, zou ik hem graag met eigen hand de keel hebben dichtgeknepen, dien ouden dief! Ik zou hem vermorzeld hebben onder mijn voeten.

En ik voel het, mijn hart is vol nijd, vol woede, ik geloof dat de galblaas gebarsten is. De dood maakt boosaardig.

VIJF EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Zij hebben mij gebracht in een hok, waar ik niets anders vond dan vier naakte muren, met een aantal ijzeren spijlen voor het venster en een aantal ijzeren grendels op de deur. Natuurlijk!

Ik verzocht om een tafel, een stoel en eenige schrijfbehoeften. Men bracht mij dat alles.

Toen verzocht ik om een bed. De cipiersknecht zag mij met bevreemding aan, alsof hij dacht: waar is dat voor noodig?

Toch werd er in een hoek een rustbank opgeslagen, en terzelfder tijd plaatste zich ook een gendarme in mijn „kamer" zooals zij het noemen. Zijn zij misschien bang dat ik mij worgen zal met een matras?

ZES EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Het is tien uur.

O mijn klein meisje! Nog zes uur en dan ben ik dood, dan ben ik iets onreins, dat naar de steenen tafel van de snijkamers wordt gesleept. In de eene, zal men een afgietsel maken van mijn hoofd, in de andere zal men het ontleedmes zetten in mijn romp. Met het overschot zal men een doodkist vullen, en die vracht zal in een kuil op het kerkhof worden gesmeten.

Zoo zullen ze met je vader handelen, die menschen, die mij geen van allen haten. die mij allen beklagen en die mij allen zouden kunnen redden, Zij zullen mij dooden, begrijp je dat Marie? Mij dooden in koelen bloede, ten schouwspel voor het volk, tot welzijn van de maatschappij. Ach, groote God!

Arme kleine. Je vader, die je zoo liefhad, je vader, die je lief blank halsje kuste, die zoo dikwijls de krullen van je haar, als zachte zijde tusschen zijn vingers liet glijden, die je mooi rond gezichtje tusschen zijn handen nam, die je op zijn knieën liet springen en die 's avonds je handjes vouwde om God te bidden.

Wie zal dat alles moeten doen? Wie zal je liefhebben? Al de kinderen van je leeftijd zullen een vader hebben, jij alleen niet. En hoe zul je, mijn kind, de nieuwjaarscadeautjes, het mooie speelgoed, de lekkernijen en de kusjes ontwennen? Hoe zul je je, ongelukkige wees, het eten en drinken ontwennen?

Ach, hadden die gezworenen haar ten minste gezien, mijn lieve kleine Marie. Ze zouden begrepen hebben, dat men den vader van een kind van drie jaar het leven niet moet ontnemen.

En als zij groot is, als zij dat nog beleeft, wat zal dan haar lot zijn? Al de ingezetenen van Parijs zullen zich haar vader herinneren, ze zal blozen over mij en over mijn naam, ze zal veracht, verafschuwd worden om mij,

om mij, die haar de hartelijkste, de teederste liefde toedraagt. O, mijn kleine lieve Marie, is het waar? Zul jij met schaamte, met afgrijzen aan mij denken?

Rampzalige! Welk een gruwel heb ik op mijn geweten, en tot welk een gruwel breng ik de maatschappij.

Ach, is het wel zeker, dat ik sterven moet, eer het avond wordt? Is het wel zeker, dat ik het ben? Dat dof geraas op de straten, die stroom van volk, die zich voortstuwt langs de grachten, die gendarmes, die zich reeds gereed maken in hun kazernes, die priester in het zwart, die andere man met zijn bloedroode handen: dat alles geldt mij. Ik ben het die sterven moet. Ik, dezelfde die in dit vertrek is, die leeft, die zich beweegt, die ademt, die hier zit aan deze tafel, die op een andere tafel lijkt, en evengoed ergens anders zou kunnen staan, ik, in een woord, deze, dien ik nu aanraak, dien ik voel, en wiens kleeding die plooien maakt, die ik daar zie.

ZEVEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

En wist ik slechts, hoe dat samengesteld is, en hoe men daarop sterft. Maar het is afgrijselijk, ik weet het niet.

De naam zelfs is verschrikkelijk en ik begrijp niet, hoe ik hem tot dusverre heb kunnen schrijven en kunnen uitspreken. Het aanzien alleen van die tien letters, zooals zij daar naast elkaar staan, is reeds geschikt om een schrikbarend denkbeeld op te wekken, en de ongeluksarts, die het werktuig uitvond, droeg een naam, die er door het noodlot voor bestemd scheen.

Het denkbeeld, dat ik aan dat afzichtelijke woord hecht, is verward, duister, en daarom nog akeliger. Iedere lettergreep is als het ware een deel van het moordtuig. In mijn verbeelding houd ik mij voort-

durend bezig met het vreeselijke gevaarte op te slaan en weer af te breken.

Ik durf er niet naar vragen. Maar het is vreeselijk dat ik niet weet, wat het is, noch hoe het behandeld wordt, het schijnt mij toe, dat er een wip aan is en dat men op de buik wordt gelegd.... Ach, mijn haren zullen nog vergrijsd zijn eer mijn hoofd gevallen is.

ACHT EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Eens heb ik het toch gezien.

Ik reed dien dag de gerechtsplaats over. Het was 's morgens tegen elf uur, eensklaps hield het rijtuig stil.

Er was een gedrang van veel volk. Ik stak het hoofd buiten het portier. Het gemeen overstroomde de gerechtsplaats, vrouwen, mannen, kinderen stonden geschaard op de stoepen. Boven de hoofden zag men een gevaarte van rood hout, dat door drie mannen werd opgeslagen.

Er moest dienzelfden dag iemand terecht gesteld worden en men richtte het werktuig daartoe op.

Ik wendde het hoofd af, nog voor dat ik iets gezien had. Naast het rijtuig hoorde ik een vrouw tot een kind zeggen: „Zie eens. De bijl wil niet glijden. Nu gaan zij de sponning met kaarsvet insmeren".

Waarschijnlijk zijn ze op dit oogenblik daar ook mee bezig. Het heeft juist elf uur geslagen. Nu smeren ze ook zeker de sponning in.

Ach. Ditmaal, rampzalige, zal ik het hoofd niet afwenden!

NEGEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

O, mijn vrijstelling! Mijn vrijstelling van den dood! Misschien gelukt het nog. De Koning is niet tegen mij

ingenomen. Laat mijn advocaat komen! Schielijk, mijn advocaat! Ik wil wel naar de galeien. Vijf jaren dwangarbeid en daarmede gedaan, — of twintig jaar, — of levenslang, met een brandmerk. Maar vrijstelling van den dood!

Een galeislaaf is iets, dat nog loopt, dat komt en gaat, dat de zon aanschouwt.

DERTIGSTE HOOFDSTUK.

De priester is teruggekomen.

Hij heeft grijs haar, een zacht voorkomen en iets goedigs en eerwaardigs. Hij is inderdaad braaf en menschlievend. Dezen morgen zag ik hem zijn beurs uitstorten in de handen der gevangenen. Hoe komt het toch, dat zijn stem geen aandoening wekt, geen aandoening uitdrukt? Hoe komt het toch, dat hij mij nog niets heeft gezegd, dat indruk heeft gemaakt op mijn verstand of mijn gemoed?

Van morgen was ik verward. Ik verstond ter nauwernood wat hij zei en zijn woorden schenen mij onbeduidend. Ik bleef er onverschillig bij, zij gleden weg, zooals de koude regendroppels over dat kille glas.

En toch, toen hij straks bij mij terugkwam, verkwikte mij zijn gezicht. Hij is, van alle menschen, de eenige die nog mensch voor mij is, en ik begon vurig te verlangen naar toespraak en troost. Ik ging zitten: hij op den stoel en ik op het bed. Hij begon. „Mijn zoon...." Dat woord ging mij ter harte. Hij ging voort. „Mijn zoon. Gelooft ge in God?" „Ja mijn vader," gaf ik ten antwoord.

„Gelooft gij in de heilige, apostolisch-Roomsche Katholieke kerk?"

„Gaarne," hernam ik.

„Mijn zoon," hervatte hij, „het schijnt dat gij twijfelt." Toen begon hij een aanspraak. Hij sprak lang. Het

was een vloed van woorden. Ten laatste stond hij op, en, voor de eerste maal, sedert het begin van zijn rede mij aanziende, zei hij vragend, „welnu?"

Ik beken, dat ik hem eerst met gretigheid, toen met aandacht en eindelijk met onderwerping had aangehoord.

Ik stond ook op. „Mijnheer," antwoordde ik, „laat mij nu alleen bid ik u."

Hij vroeg mij wanneer hij terug zou komen. Ik antwoordde: „Ik zal het u laten weten."

Toen ging hij heen zonder iets te zeggen. Maar het hoofd schuddende, als dacht hij: Een ongeloovige.

Neen, hoe laag ik ook gezonken moge zijn, een ongeloovige ben ik niet, en God is mijn getuige, dat ik in Hem geloof. En wat heeft die grijsaard mij gezegd? Niets aandoenlijks, niets roerends, niets waaruit zijn ziel sprak, niets dat zich uit zijn hart overstortte in het mijne. Integendeel, het was iets onbestemds, zonder toon of nadruk, op alles en op iedereen van toepassing. Het was hoogdravend; het was hoogdravend waar het diepzinnig, plat, waar het eenvoudig moest wezen. Het was een soort van sentimenteele kanselrede of Godgeleerd treurdicht. Hier en daar een aanhaling van een Latijnsch schrijver in het Latijn. De heilige Augustinus, de heilige Gregorius, weet ik wat al. En het was voortdurend, of hij een les opzegde, die hij reeds twintig maal had opgezegd of een opstel, zoo goed van buiten geleerd, dat hij dit gedachteloos van zijn lippen liet glijden. Geen blik in het oog, geen klemtoon in de stem, geen beweging in de handen.

En hoe zou het anders kunnen zijn? Die biechtvader is de bezoldigde biechtvader van de gevangenis. Het is zijn beroep te troosten en te vermanen, daar leeft hij van. Hij predikt voor galeiboeven en veroordeelden en neemt hun de biecht af, hij vergezelt hen, omdat het zijn beroepsplicht is. Hij heeft reeds zooveel menschen ter dood geleid, hij is er oud bij geworden, reeds lang blijft hij onverschillig waar anderen sidderen.

Zijn haren, sneeuwwit gepoederd, rijzen niet meer te berge, tuchthuis en schavot komen alle dagen voor hem terug. Hij denkt er niet meer bij. Vermoedelijk heeft hij zijn registers: op deze bladzijde de galeiboeven, op die de ter dood veroordeelden. Men waarschuwt hem heden, dat er morgen op dat uur iemand getroost moet worden, hij vraagt wat het is, een galeiboef of gevonniste. Hij leest de bladzijden nog eens over en dan is hij gereed. Vandaar, dat zij, die naar Toulon en zij die naar de gerechtsplaats gaan, niets beduidend vóór hem zijn en hij niets beduidend voor hen is.

Liever moest men mij een jongen priester halen of een ouden pastoor, den eersten den besten, onverschillig van welke parochie. Men moest hem verrassen, terwijl hij bij het vuur gezeten en met zijn boek in de hand op niets van dien aard bedacht was. En dan moest men hem zeggen: „Er is een man die sterven moet. Gij zijt het, die er bij moet zijn, als men hem de handen bindt, die er bij zult zijn, als men hem de haren afsnijdt; gij zijt het, die tegenover hem op de kar zult zitten met uw kruisbeeld, om de beul voor hem te verbergen, gij zijt het, die over de straatkeien zult hotsen tot aan de gerechtsplaats, die hem tusschen de afgrijselijke, bloeddorstige menigte zult doorrijden, die hem aan den voet van het schavot omhelzen en bij hem blijven zult, totdat het hoofd hier en de romp daar valt." Laat men hem dan bij mij brengen, geheel ontroerd, sidderend van het hoofd tot de voeten, en mij in zijn armen werpen, aan zijn knieën, en hij zal weenen, samen zullen wij weenen en dan zal hij welsprekend zijn en dan zal ik troost vinden en mijn hart zal zich uitstorten in het zijne. Hij zal mijn ziel buigen als het riet en ik zal doen wat de godsdienst voorschrijft.

Maar wat kan deze goede grijsaard voor mij zijn. Wat ben ik voor hem? Een uit die reeks van ongelukkigen, een voorbij zwevende schaduw, zooals hij

er reeds zooveel heeft gezien, een enkele van het aantal terechtstellingen, dat hij bijwoonde.

Misschien doe ik er niet goed aan, dat ik hem zoo afwijs; hij is goed en ik ben slecht. Helaas! Het is niet mijn schuld! Het is mijn adem, de adem van een gevonniste, die alles bedreft en bevlekt.

Zoo even bracht men mij voedsel, zij meenden zeker, dat ik er behoefte aan zou hebben. Het zijn fijne, keurige spijzen: een hoen, naar het mij lijkt, en nog het een en ander. Ik heb getracht iets te eten, maar bij de eerste bete viel mij alles uit den mond, zóó bitter, zóó bedorven kwam het mij voor.

EEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Eenige oogenblikken geleden kwam hier een heer binnen, die zijn hoed op het hoofd hield en mij ter nauwernood aanzag. Hij opende een maatstok en mat, van beneden naar boven, de steenen van den muur. Nu eens hoorde ik hem zeggen: „Dat komt uit", dan weer: „Dat komt niet uit." Hij sprak met luider stem.

Ik vroeg den gendarme wie of dit was. „Het schijnt iemand te wezen, die in dienst is van den bouwmeester der gevangenis", was zijn antwoord.

Ten slotte werd ook de nieuwsgierigheid van den vreemde gaande gemaakt. Hij wisselde eenige korte woorden met den sleutelbewaarder, die bij hem was, wierp toen een vluchtigen blik op mij, schudde het hoofd als over iets, dat hem onverschillig was en begon opnieuw luidop te spreken en te meten.

Toen hij met zijn werk klaar was, kwam hij naar mij toe en zei met een schelle stem: „Goede vriend, over zes maanden zal het er in deze gevangenis wat beter uitzien."

Naar zijn houding te oordeelen scheen hij er bij

te willen voegen: „Gij zult er niet van kunnen genieten. Het is bepaald jammer."

Hij glimlachte bijna, het was of hij op het punt stond vriendelijk met mij te gaan schertsen, zooals men schertst met een bruid op den avond van de bruiloft.

Mijn gendarme, een oud soldaat, nam het woord voor mij: „Mijnheer," zeide hij, „men spreekt niet zoo luid in de kamer van een doode."

De man vertrok. Ik zat neer, als een der steenen van den muur, die hij gemeten had.

TWEE EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Toen gebeurde er iets belachelijks met mij.

Mijn goede, oude gendarme, dien ik, ondankbare, niet eens de hand heb gedrukt, was afgelost en een ander had zijn plaats ingenomen: een man met een plat voorhoofd, met oogen als een os, in een woord een dom gezicht.

Verder had ik er volstrekt geen acht op geslagen. Ik zat aan de tafel, met den rug naar de deur. Ik had een hand op mijn voorhoofd gelegd, om het een beetje koel te maken en allerlei gedachten vervulden mijn geest.

Ik voelde, dat men mij op den schouder tikte en zag om. Het was de nieuwe gendarme, waarmee ik alleen was.

Hij sprak mij nagenoeg als volgt aan:

„Mijnheer, hebt gij een goed hart?"

„Neen," antwoordde ik.

Mijn stroeve antwoord scheen hem in verwarring te brengen. Bedeesd hernam hij echter:

„Niemand is boos uit lust om boos te wezen."

„Waarom niet?" hervatte ik. „Hebt u mij niets anders te zeggen, laat mij dan met vrede. Wat wilt gij?"

„Vergeef mij, mijnheer," begon hij nu, „een paar woorden slechts. Zoo gij een arm man gelukkig zoudt kunnen maken, zonder dat het u iets kostte, zoudt gij het dan niet doen?"

Ik haalde de schouders op. „Komt gij misschien van Charenton? 1) Gij kiest een zonderling vat om er geluk uit te tappen. Ik iemand gelukkig maken!"

Hij sprak zachter en deed heel geheimzinnig, wat weinig strookte met zijn onnoozel voorkomen.

„Ja, mijnheer, gelukkig en rijk. Dat hangt alleen van u af. Hoort u eens: ik ben een arm man. De dienst geeft veel werk, maar weinig winst. Mijn paard is mijn eigendom en dat helpt er mij heelemaal onder. Nu speel ik, moet gij weten, in de loterij, om er weer wat bovenop te komen. Je moet wel het een of ander van dien aard ter hand nemen. Dat ik tot dusverre niet heb gewonnen, wijt ik alleen daaraan, dat ik altijd slechte nummers heb gehad. Ik snuffel overal rond om goede te vinden, maar het is altijd op een na het goede: zet ik op zes en zeventig, dat komt zeven en zeventig uit. Of ik al volhoud, het wil nooit lukken.... Een oogenblik nog, als het u blieft, ik ben direct klaar. Ik heb nu een goede gelegenheid: het schijnt — neem mij niet kwalijk, mijnheer — dat heden de beurt aan u is. Welnu, het gaat altijd op, dat de dooden, die zoo sterven, in de loterij vooruit zien. Beloof mij nu, dat gij morgenavond bij mij zult komen, — dat kunt gij immers licht doen? — om mij drie nummers op te geven, drie goede, wat dunkt u? Ik ben niet bang voor spoken, wees daar gerust op. U kunt mij vinden in de Popincourt-kazerne, trap A, No. 26, aan het eind van den gang. U zult mij wel herkennen, niet? Kom zelfs nog vandaag, zoo u dat beter uitkomt."

Ik zou het beneden mij gevonden hebben den zot eenig antwoord te geven, had een dwaze hoop niet

1) Een krankzinnigengesticht in de buurt van Parijs.

plotseling mijn ziel vervuld. In den staat van wanhoop, waarin ik ben, meent men soms zich te kunnen redden aan een stroohalm.

„Hoor eens," hernam ik, terwijl ik mijn rol speelde zoo goed als iemand die den dood voor oogen heeft dat kan doen, „ik kan u inderdaad rijker maken, dan de koning, u millioenen doen winnen, maar op één voorwaarde."

Hij zette groote oogen, waarin de domheid te lezen stond, op.

„Welke? Welke? Al wat gij maar wilt, mijnheer."

„In plaats van drie nummers beloof ik er u vier: ruil uw kleeren voor de mijne."

„Is 't anders niet?" riep hij uit, terwijl hij de eerste haken van zijn uniform reeds losmaakte.

Ik was van mijn stoel opgestaan en sloeg al zijn bewegingen gade. Mijn hart klopte hevig, reeds zag ik de deuren zich openen voor de gendarme-uniform, reeds zag ik het plein en de straat en het paleis van justitie ver achter mij.

Maar hij keerde zich om, als kon hij er niet toe besluiten en zei: „Zeg eens, het is toch niet om te ontvluchten?"

Ik begreep, dat alles verloren was, toch deed ik nog een laatste poging, hoewel ik van het nuttelooze en dwaze er van overtuigd was.

„Ja wel," hernam ik, „maar uw fortuin is gemaakt...."

Hij viel mij in de rede: „Wacht eens, wacht eens. En mijn nummers dan? Als die goed worden, moet u eerst dood zijn."

Ik ging weer zitten, sprakeloos en nog wanhopender door de dwaze hoop, die ik een oogenblik gekoesterd had.

DRIE EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Ik heb mijn oogen gesloten, ik heb ze bedekt met mijn handen, ik heb getracht mij te verplaatsen uit het tegenwoordige in het verleden. Terwijl ik zoo zit te mijmeren, rijzen de herinneringen aan mijn jeugd en jongelingsjaren de een na de ander voor mijn geest op, zacht, kalm, vroolijk, als bloemrijke eilandjes in die zee van duistere, verwarde denkbeelden, die rondwoelen in mijn brein.

Ik zie mij weer als kind, als een dartelen schooljongen, spelende, loopende, schreeuwende met mijn broers in de groote, groene laan van dien verwilderden hof, waar mijn eerste jaren voorbij snelden. In vroeger jaren was het de tuin van een nonnenklooster geweest en men had er het gezicht op de looden top van den somberen koepel van Val de Grace.

Vier jaar later zie ik mijzelf weer, nog steeds als kind, maar reeds aan het peinzen en vol verliefde aandoeningen. Er is een jong meisje in den eenzamen tuin.

Het Spaansche meisje, met haar groote oogen en lange haren, haar bruin- en goudkleurige huid, haar roode lippen en rozenkleurige wangen: het veertienjarige meisje van Andaluzië, Pepa.

Onze moeders hadden ons gezegd, dat wij samen wat moesten loopen: wij gingen, maar om te wandelen.

Men had ons gezegd, dat wij moesten spelen, en wij beginnen te praten; wij zijn kinderen van gelijken leeftijd, maar van verschillende kunne.

En toch, een jaar geleden liepen en stoeiden wij nog samen. Ik twistte met Pepita om den schoonsten appel van den boom, ik sloeg haar om een vogelnestje. Zij weende en ik zei: „het is van mij." En beiden gingen wij ons dan de een over de ander beklagen bij onze moeders, die ons hardop ongelijk en in stilte gelijk gaven.

Thans steunt zij op mijn arm en mijn borst verheft

zich en klopt van hoogmoed en aandoening. Wij wandelen langzaam en spreken zacht. Zij laat haar zakdoek vallen, ik raap hem op. Onze handen beven terwijl zij elkaar raken. Zij spreekt mij van de kleine vogeltjes, van de ster die daar glinstert, van den gloed der ondergaande zon achter de boomen, of wel van haar vriendinnetjes op school, van haar jurken en van haar linten. Wij spreken over onschuldige dingen en toch blozen wij beiden. Het kind is meisje geworden.

Het was op een zomeravond. Wij waren onder de kastanjeboomen, aan het eind van den tuin.

Wij hadden lang gezwegen, zooals wel meer gebeurde op onze wandelingen.

Eensklaps liet zij mijn arm los en zei: „We moesten eens hard loopen."

Mij dunkt ik zie haar nog. Zij was geheel in den rouw gekleed over den dood van haar grootmoeder. Op eens kwam haar een kindergril in het hoofd; Pepa was weer Pepita; zij zei: „we moesten eens gaan hardloopen."

Zij holde voor mij uit, met haar middeltje, dat men omspannen kon, met haar kleine voetjes, die haar kleedje tot halverwege het been opwipten. Ik liep haar na: door haar vaart blies de wind nu en dan haar zwarte pelerine golvend omhoog en dan zag ik haar bruinen poezelen rug.

Ik was buiten mijzelf. Ik haalde haar in, dicht bij den ouden put. Ik hield haar als overwinnaar vast bij den gordel en zette haar neer op een bank van zoden; zij bood geen weerstand. Zij was buiten adem en lachte. Ik daarentegen, ik was ernstig en ik staarde in haar zwarte oogappels, die door haar donkere oogharen heen schenen. „Ga daar zitten," zeide zij. „Het is nog licht: mij dunkt wij moesten het een of ander lezen. Heb jij een boek?"

Ik had het tweede deel der reizen van Spallanzani bij mij. Ik opende het, zonder te weten waar; ik schikte wat dichter naast haar, zij drukte haar schouder

tegen den mijne en wij begonnen ieder afzonderlijk en zwijgend, dezelfde bladzijde te lezen. Telkens moest zij, eer het blad werd omgeslagen, op mij wachten, mijn begrip was trager, dan het hare. „Heb je het uit?" vroeg zij mij, als ik ter nauwernood begonnen was.

Intusschen bogen onze hoofden naar elkaar over, onze haarlokken vermengden zich, wij voelden elkaars adem op onze gloeiende wangen, al nader en nader, en eensklaps drukten mijn lippen zich op de hare.

Toen wij verder wilden lezen stonden de sterren aan den hemel.

„O moeder," zei zij bij het huis gekomen, „als u eens wist hoe wij geloopen hebben."

Ik zweeg stil. „Jij zegt niets," zeide mijn moeder, „je schijnt treurig." Ik had den hemel in het hart!

Dien avond zal ik mij herinneren zoo lang ik leef.

Zoo lang ik leef.

VIER EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Er heeft zoo even een klok geslagen, ik weet niet hoe laat. Het slaan van de klok hoor ik slechts flauw, 't is of ik een geluid als van een orgel in mijn ooren heb: het is het gegons van mijn laatste gedachten.

Onder mijn herinneringen in dit uiterste oogenblik vind ik met afgrijzen mijn misdrijf weer, maar ik wenschte, dat het berouw mij nog dieper, nog gevoeliger in de ziel greep. De wroeging folterde mij, toen mijn vonnis nog niet was uitgesproken. Sedert dien is het, of er in mijn geest geen plaats meer is, dan voor het denkbeeld van den dood; en toch zou ik wel gaarne groot berouw willen hebben.

Heb ik een oogenblik gemijmerd over wat in mijn leven voorbij is gegaan en denk ik weer aan den val van de bijl, die er zoo aanstonds een einde aan moet maken, dan huiver ik, of ik mij dat de eerste keer

voor den geest riep. O, mijn schoone jeugd ! Gouden weefsel, afgescheurd door een bloedige hand. Tusschen het tegenwoordige en het heden stroomt een rivier van bloed, het bloed van den ander en van mij.

Als men eenmaal mijn levensgeschiedenis leest, wie zal dan, na zooveel jaren van onschuld en geluk, geloof willen slaan aan dat vloekjaar, dat zich opent met een misdrijf en eindigt met een halsrecht? 't Zal zijn, of het een hoofdstuk is, dat tot een ander werk behoort.

En toch, rampzalige wetten en rampzalige menschen, ik was geen booswicht !

Ach ! Te sterven binnen eenige uren en te denken, dat ik, nu een jaar geleden, op denzelfden dag, nog vrij en rein was, dat ik mijn herfstwandelingen deed, dat ik onder de boomen ronddwaalde en dat ik door de bladeren stapte.

VIJF EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Daar, in mijn nabijheid, in de huizen, die om paleis en de gerechtsplaats staan, zijn op ditzelfde oogenblik menschen, die gaan en komen, lachen en praten, de nieuwtjes lezen, hun zaken regelen; kooplieden, die verkoopen; meisjes die haar opschik gereed maken voor het bal van vanavond; moeders, die met haar kinderen spelen.

ZES EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Ik herinner mij, dat ik eens, nog een kind zijnde, de groote klok van de Notre-Dame ging bezichtigen.

Ik was al duizelig van het klimmen langs den donkeren wenteltrap, van het loopen over de smalle galerij, die de beide torens verbindt, van het zien van

de stad Parijs onder mijn voeten, toen ik het half steenen, half houten hok binnentrad, waar de groote klok hangt, met haar hamer, die duizend pond weegt.

Bevend trad ik verder over de losliggende planken; op een afstand beschouwde ik de klok, die zoo vermaard is bij de kinderen en het volk van Parijs, en niet zonder schrik sloeg ik het oog op de vlakke, leisteenen galmleiders, die rondom de klok naar buiten nederhellen en op welker rand ik stond. Door de schuine openingen zag ik diep onder mij, in zekeren zin als in vogelvlucht, het voorplein van de kerk en de menschen, die er wemelden als mieren.

Op eens bomde de vervaarlijke klok, de luchtstroom golfde van het schuddende geluid, het zware torengevaarte daverde, de planken schokten op de balken. Bijna viel ik omver, ik wankelde, ik stond op het punt uit te glijden en van de schuin afloopende galmleiders neer te storten. In mijn angst wierp ik mij voorover op de planken en omklemde die met mijn beide armen, sprakeloos, ademloos, met dat vreeselijke klokgebrom in mijn ooren en starende in dien afgrond, op die diepliggende vlakte, waar al die menschen, die ik benijdde, zoo stil en zoo vreedzaam hun weg vervolgden.

Het is mij nu, of ik nog in den toren onder die groote klok ben. Ik bevind mij in een toestand van bedwelming en tevens van duizeling. Er is iets als een klokgebrom, dat mij door de hersenen dreunt en die vlakke, vreedzame levensbaan, die ik verlaten heb, en waarop alle andere menschen blijven voortwandelen, bespeur ik nog slechts in de verte en door de spleten van den afgrond.

ZEVEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Het stadhuis is een somber gebouw.

Het staat daar, stijf en strak van lijn, met zijn vreemd gevormd torentje, zijn grooten, witten uur-

wijzer, zijn dicht opeen gestapelde verdiepingen, zijn duizend vensters, zijn trappen, die door het veelvuldig op en neer gaan uitgesleten zijn, zijn twee bogen, ter rechter en ter linker zijde; het staat daar, op gelijken grond met de gerechtsplaats, droevig en doodsch, geknaagd en geschonden door ouderdom, en zoo vuil, dat het zelfs in het volle schijnsel der zon zwart is.

Op den dag van een terechtstelling braakt het gendarmes uit al zijn deuren, en dan staart het met al zijn vensters op den gevonniste.

En de wijzer, die het uur aanwees, blijft 's avonds verlicht op den duisteren voorgevel.

ACHT EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Het is een uur, vijftien minuten.

Verneem wat ik thans gevoel:

Een geweldige pijn in het hoofd, de slapen koud, het voorhoofd gloeiend. Telkens als ik opsta of mij voorover buig is het, of er een vloeistof in mijn hoofd golft en mijn hersenen bonzend tegen mijn hersenpan stooten.

Voortdurend spring ik stuiptrekkend op en van tijd tot tijd valt mij de pen uit de hand, als door een schok van het galvanisme.

Mijn oogen branden, alsof ik in den rook zat.

Mijn ellebogen doen mij pijn.

Nog twee uur en vijf en twintig minuten, dan ben ik genezen.

NEGEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Men zegt, dat het niets is, dat men geen pijn lijdt, dat het een zacht einde is, dat de dood op die wijze zeer veel vereenvoudigd wordt.

Maar wat is dan die doodstrijd van zes weken, dat zieltogen van twaalf uren lang? Wat zijn dan die angsten van den laatsten dag, die zoo traag en zoo snel voorbij gaat? Wat is die ladder van folteringen, waarvan de uiterste sport aan het schavot reikt?

Dat zal dan waarschijnlijk geen lijden meer zijn.

Verwekt het niet evenzeer dezelfde smartelijke gewaarwordingen, alsof ons bloed drup voor drup werd afgetapt, alsof ons denkvermogen vonk voor vonk werd uitgedoofd?

En dan zegt men nog: Men lijdt er niet onder. Zijn de menschen daar wel zeker van? Wie heeft het hun gezegd?

Heeft men ooit gehoord, dat een afgekapt hoofd zich bloedend uit de mand opgeheven en het volk toegeroepen heeft: „Het doet geen pijn?"

Zijn er onder de dooden, die verschenen zijn om te bedanken en die gezegd hebben: „het is niet slecht bedacht. Houdt er u bij. Het werktuig is goed?"

Neen, niets van dien aard. Nog geen minuut, nog geen seconde en alles is afgeloopen.

Hebben de menschen zich ooit, zelfs in hun verbeelding in de plaats gesteld van iemand, die daar ligt, op het oogenblik, dat de zware bijl, die valt, het vleesch doorvlijmt, de pezen scheurt, de wervelbeenderen verbrijzelt....?

Maar hoe! Een halve seconde en de smart is weggegoocheld.... Afgrijselijk!

VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Het is vreemd, dat ik voortdurend aan den koning denk: wat ik doe, of ik mij omwend, of ik het hoofd schud, altijd is 't, of een stem mij in het oor fluistert:

„In deze zelfde stad, op dit zelfde oogenblik, en niet ver van hier, in een ander paleis, is een man,

die ook wachten aan al zijn deuren heeft, een man, evenals gij, eenig onder het volk, doch met dit onderscheid, dat hij zoo hoog, als gij laag staat. Zijn gansche leven is van oogenblik tot oogenblik enkel roem, macht, weelde en lustgenot. Alles om hem heen is liefde, eerbied en ontzag. De stoutste lippen trillen als zij tot hem spreken en de fierste hoofden buigen zich, als hij nadert. Waar hij het hoofd wendt, ziet hij niet anders, dan goud en zijde. Thans zit hij voor in de raadsvergadering van zijn staatsdienaars, die allen van zijn gevoelen zijn, of wel, hij denkt over het jachtvermaak van morgen, of over het dansfeest van hedenavond, verzekerd, dat het ter bepaalder ure zal plaats hebben en dat de moeite, die het vordert op de schouders van anderen drukt. Welnu, die man is van vleesch en bloed, zooals gij. En om op ditzelfde oogenblik het vreeselijke schavot in duigen te werpen, om u alles weer te geven, leven, vrijheid, maagschap en bezitting, was het genoeg, dat hij met deze pen de weinige letters van zijn naam onderaan een stuk papier schreef, of slechts, dat zijn koets uw kar ontmoette." En hij is goed, en hij zou misschien niets liever wenschen, en toch zal het niet gebeuren.

EEN EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Welaan dan. Moed gehouden tot den dood; dat ontzettende denkbeeld met beide handen aangegrepen en onder de oogen gezien. Ik wil het vragen wat het is, ik wil weten, wat het mij voorspelt, ik wil het beschouwen van alle kanten, het raadsel ontleden, en vooruit een blik werpen in het graf.

Ik stel mij voor, dat ik, zoodra mijn oogen gesloten zijn, een helderen glans en oeverlooze zeeën van licht zal zien, waarop mijn geest zonder einde zal voortdrijven. Ik stel mij voor, dat de hemel schitteren zal

van eigen gloed, dat de sterren donkere vlekken zullen zijn, dat zij zich voor zullen doen, niet als gouden loovers op zwart fluweel, zooals zij schijnen in het oog der levenden, maar als zwarte stippen op een goudkleurig kleed.

Of wel rampzalige, die ik ben, misschien zal het een afzichtelijke, peillooze afgrondskloof wezen, waarvan de wanden met nacht bekleed zijn, en waarin ik al dieper en dieper zal neerstorten, tusschen schimmen en spooksels, die wemelen door de duisternis.

Of ik zal mij misschien, als ik ontwaak na den slag, op een vlak en vochtig veld bevinden, kruipende in het donker en rondwentelend, als een hoofd dat voortrolt. Het komt mij voor, dat ik, voortgestuwd door een sterken wind, nu en dan botsen zal tegen andere rollende hoofden. Hier en daar zal ik poelen en plassen ontmoeten van een onbekende, lauwe vloeistof: het zal alles zwart zijn. Zoo dikwijls mijn oogen zich in die voortdurende omwenteling hemelwaarts keeren, zullen zij niets anders zien, dan dicht op elkaar gestapelde lagen donkere schaduw, en diep in de verte wijd uitgestrekte bogen van rook, nog zwarter dan de duisternis. Midden in dien nacht zullen zij hier en daar kleine roode vonken zien op en neer zweven, die als zij nader komen, veranderen in vurige vogels. En dat zal zoo voortduren, de eeuwigheid door.

Het is ook wel mogelijk, dat op zekere tijden de dooden van de gerechtsplaats zich in donkere winternachten zullen verzamelen op het plein, dat hun eigendom is. Het zal een bleeke, bloedige schare wezen, en ik zal er ook mijn plaats hebben. Het zal een nacht zijn zonder maanlicht, en er zal niets gehoord worden, dan een zacht gefluister. 't Stadhuis zal er staan met zijn vermolmden gevel, zijn hoekige dakspitsen en zijn uurwijzer, die meedoogenloos was voor allen. Er zal op het plein een guillotine van de hel staan, en een duivel zal er een beul rechten: dat zal geschieden te vier uren, 's morgens.

Op onze beurt zullen ook wij ons in het rond om het schavot scharen.

Vermoedelijk zal het wel zoo wezen. Maar als die dooden weer verschijnen, in welke gedaante komen zij dan weer? Wat behouden zij van hun gedeeld, vaneen gekapt lichaam? Wat kiezen zij? Is het de romp, of is het de kop, die spooksel wordt?

En helaas, wat doet de dood met onze ziel? Welke wijze van bestaan laat hij haar over? Wat heeft hij haar te geven of af te nemen? Waar brengt hij haar? Leent hij haar somtijds vleeschelijke oogen, om neer te zien op deze aarde en om te weenen?

Ach! Een priester, een priester, die dat alles weet. Ik wil een priester hebben en een kruisbeeld om te kussen!

Mijn God! Altijd dezelfde.

TWEE EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Ik verzocht hem mij te laten slapen, en wierp mij op mijn bed.

Inderdaad, het bloed maakte mijn hoofd zwaar. Ik heb geslapen. Dat is mijn laatste slaap in dit leven.

Ik heb een droom gehad.

Ik droomde, dat het nacht was. Mij dacht ik bevond mij in mijn schrijfkamer, met twee of drie van mijn vrienden, ik weet niet meer wie.

Mijn vrouw lag te bed in de slaapkamer daar naast en sliep met haar kind.

Wij spraken zacht, mijn vrienden en ik, en wat wij zeiden joeg ons schrik aan.

Eensklaps kwam het mij voor, dat ik iets hoorde in de andere vertrekken van het huis, iets vreemds, iets, waaraan ik geen naam wist te geven.

Mijn vrienden hadden het ook gehoord. Wij luister-

den: het was of men heimelijk een slot opende, of men zoo stil mogelijk een grendel doorvijlde.

Het geluid had iets, dat ons ijzing aanjoeg, wij werden angstig. Wij dachten, dat er misschien dieven in huis waren, het was laat in den nacht.

Wij besloten op verkenning uit te gaan. Ik stond op, en nam de kaars, mijn vrienden volgden.

Wij gingen eerst de slaapkamer door. Mijn vrouw sliep, het kind ook.

Toen kwamen wij in de zaal: wij bespeurden niets. De portretten hingen onbewegelijk in hun gouden lijsten op het roode behangsel. Het scheen mij, dat de deur van de zaal naar de eetkamer, niet op de gewone plaats was.

Wij traden de eetkamer binnen, en gingen die rond. Ik liep vooruit. De trapdeur was goed gesloten, de vensters ook. Bij de kachel gekomen zag ik, dat de linnenkast openstond en dat de deur van die kast naar den hoek van den muur was getrokken, alsof men dien verbergen wilde. Dat verwonderde mij: wij vermoedden, dat er iemand achter die deur stond.

Ik sloeg de hand aan die deur, als om de kast te sluiten. Zij bood tegenstand. Verwonderd trok ik nog harder; toen schoot zij eensklaps los, en daar zagen wij een kleine, oude vrouw, met slap hangende armen, gesloten oogen, onbewegelijk, staande en als vastgenageld in den hoek van den muur.

Het had iets afzichtelijks en nog kan ik er niet aan denken, of de haren rijzen mij te berge.

Ik vroeg aan de vrouw: „Wat doet gij daar?"

Zij antwoordde niet.

Ik vroeg haar: „Wie zijt gij?"

Zij antwoordde niet, verroerde zich niet, en haar oogen bleven gesloten.

Mijn vrienden zeiden: „Het is zeker een medeplichtige van anderen die hier ingekomen zijn met kwade oogmerken. Zij hebben de vlucht genomen, toen zij ons hoorden, waarschijnlijk heeft zij hun niet vlug

genoeg kunnen volgen, en zich daarom in dien hoek verscholen."

Ik ondervroeg haar opnieuw; zij bleef zwijgen, zonder beweging, zonder een oog op te slaan.

Een onzer stiet haar aan; zij viel.

Zij viel om, als een stuk hout, als een levenloos voorwerp.

Een onzer schudde haar met den voet, vervolgens tilden twee anderen haar op en plaatsten haar weer tegen den muur.

Zij gaf geen teeken van leven. Wij schreeuwden haar in het oor. Zij bleef stom, alsof zij doof was.

Wij werden ongeduldig; een onzer zeide: „Houdt haar de kaars onder de kin.

Ik brandde haar de kin met de vlammende pit. Toen deed zij één oog half open, een ledig, dof, afgrijselijk oog, een oog, dat niet zag.

Ik trok toen de vlam weg en zeide:

„Zoo, zult gij nu eindelijk antwoorden, oude tooverkol?"

Het oog sloot zich als vanzelf weer dicht.

„Nu wordt het te erg," riepen de anderen, „nog eens de kaars, nog eens. Zij zal toch moeten spreken."

Ik hield haar het licht weer onder de kin.

Toen opende zij langzaam haar beide oogen, beschouwde ons allen den een na den ander, en eensklaps het hoofd voorover buigende, blies zij met ijskouden adem de kaars uit.

Op hetzelfde oogenblik, voelde ik in de duisternis drie scherpe tanden, die zich in mijn hand drukten.

Ik ontwaakte rillende en overdekt met een koud zweet.

De goede biechtvader zat aan het voeteneinde van mijn bed en las zijn gebeden. „Heb ik lang geslapen," vroeg ik.

„Mijn zoon," zeide hij, „gij hebt een uur geslapen. Men heeft uw kind hier gebracht. Zij wacht op u,

daar, in het naaste vertrek. Ik wilde niet, dat men u wekken zou."

„Och," riep ik uit, „mijn dochtertje. Laat mijn dochtertje binnenbrengen."

DRIE EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Zij is als een roos, frisch en blozend. Zij heeft groote, heldere oogen. Zij is schoon!

Men had haar een jurkje aan gedaan, dat haar goed stond.

Ik vatte haar bij de hand, ik nam haar in mijn armen en zette haar op mijn knieën, ik kuste haar op heur haar.

Waarom kwam zij zonder haar moeder? Haar moeder is ziek en haar grootmoeder ook. Het is wel.

Met verwondering zag zij mij aan. Gewillig liet zij zich streelen, omhelzen, overdekken met kussen; maar van tijd tot tijd wierp zij toch een ongerusten blik op haar voedster, die in een hoek zat te weenen.

Eindelijk kon ik spreken.

„Marie" zei ik, „lieve Marie."

Ik drukte haar woest aan mijn borst. Zij gaf een kleine schreeuw. „Och, gij doet mij pijn, mijnheer," zeide zij.

„Mijnheer." Het is bijna een jaar geleden sinds zij mij voor het laatst zag, dat arme kind. Zij heeft mij vergeten; trekken, spraak, toon, alles is haar vreemd geworden. En buitendien, wie kan mij herkennen met dezen baard, deze kleeren, dit verbleekt gelaat? Hoe; reeds uitgewischt uit dat geheugen, het eenige, waarin ik zoo gaarne wenschte voort te leven. Hoe; reeds geen vader meer. Reeds gedoemd om dat woord niet te hooren, dat woord uit de taal der kinderen, zoo zoet klinkend, dat het geen plaats kan behouden in de taal der volwassenen: Papa.

En toch, dat woord nog één keer, nog slechts één enkelen keer uit dezen mond te hooren, dat zou alles zijn, wat ik verlangde voor de veertig jaren levens, die men mij ontneemt.

„Luister, Marie," zeide ik, terwijl ik haar beide kleine handjes in de mijne vouwde, „ken je mij niet?"

Zij zag mij aan met haar schoone oogen en zeide: „Och, neen."

„Zie mij eens goed aan," hernam ik, „wel kom, weet je niet wie ik ben?"

„Ja," zeide zij, „een heer".

Helaas, slechts één eenig wezen op de wereld lief te hebben, het lief te hebben met de innigste liefde, en te zien, dat het u aanblikt, dat het op u staart, dat het u toespreekt en u antwoordt, en dat het u toch niet kent; van niemand anders troost te begeeren, dan van dat wezen, en in dat wezen het eenige te zien, dat niet weet hoe gij hijgt naar troost in de ure des doods, die nabij is: welk een wreede foltering!

„Marie" hervatte ik, „heb je een papa?"

„Ja, mijnheer," antwoordde het kind.

„Wel, en waar is hij?"

Zij sloeg haar groote, sprekende oogen met verwondering op: „ach, weet u het dan niet? Hij is dood."

Toen gaf zij een schreeuw, ik had haar bijna laten vallen.

„Dood", zeide ik, „Marie, weet je wat dat zeggen wil: dood zijn?"

„Ja, mijnheer," hernam zij, „hij is in de aarde en in den hemel."

En aanstonds liet zij volgen:

„Ik bid onzen lieven Heer voor hem, 's morgens en 's avonds, op moeders schoot."

Ik kuste haar op het voorhoofd. „Marie, zeg mij je gebedje eens op."

„Dat kan ik niet, mijnheer. Een gebed doe je maar niet zoo midden op den dag. Kom vanavond bij ons thuis, dan zal ik het voor u opzeggen."

Dat was te veel. Ik viel haar in de rede:

„Marie, ik ben je papa!"

„Och," zeide zij.

Ik vervolgde: „Wil je wel, dat ik je papa ben?"

Het kind wendde zich af. „Neen. Mijn papa was veel mooier."

Ik overdekte haar met kussen en tranen. Zij trachtte zich uit mijn armen los te maken en riep: „U doet me zeer met uw baard."

Ik zette haar weer op mijn knieën, en staarde haar met de teederste blikken aan. Toen vroeg ik:

„Marie, kun je lezen?"

„Ja," hernam zij, „Ik kan wel lezen. Ik lees de letters bij moeder."

„Wel, lees dan eens wat," zeide ik, terwijl ik haar op een stuk papier wees, dat zij, verkreukeld, in de hand hield.

Zij schudde haar lieve hoofdje. „O ja, maar ik kan nog pas fabels lezen".

„Nu, probeer eens, laat eens hooren."

Zij vouwde het papier open en begon te spellen, met haar vingertje iedere letter aanwijzend: „V,o,n, von, n,i,s, nis, vonnis."

Ik scheurde het het haar uit de hand. Het was mijn doodvonnis, dat zij mij voorlas. Haar voedster had het papier gekocht voor een stuiver. Mij kostte het meer!

Wat ik gevoelde is niet te beschrijven. Mijn heftige beweging had het kind verschrikt, bijna begon zij te schreien, maar eensklaps zei zij: „Och, geef mij mijn papier terug, het is om mee te spelen."

Ik gaf haar over aan haar voedster. „Breng haar weg."

En ik viel neer op mijn stoel, somber, koud, wanhopend. Nu moesten zij komen, nu. Ik ben los van alles, de laatste vezel, die mijn hart aan het leven hechtte, is afgebroken. Ik ben rijp voor hetgeen zij met mij voor hebben.

VIER EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

De priester is goedhartig, de cipier ook.

Ik geloof, dat hun een traan in het oog kwam, toen ik zei, dat men mijn kind moest wegbrengen.

't Is gedaan. Ik moet er mij nu met kracht tegenin zetten, ik moet nu stoutweg aan niets meer denken, dan aan den beul, aan de kar, aan de gendarmes, aan de volksmenigte op de straten, aan de toeschouwers voor de vensters, en aan hetgeen er bepaaldelijk voor mij is opgericht, op die doodsche gerechtsplaats, die bestraat zou kunnen worden met de koppen, die zij heeft zien vallen.

Ik geloof, dat ik nog een uur den tijd heb, om mij met dat alles gemeenzaam te maken.

VIJF EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Al dat volk zal lachen, in de handen klappen, juichen, en onder al die menschen, die vrij, die onbekend zijn bij de cipiers, en zich vol vreugde naar een terechtstelling spoeden, onder die ontelbare hoofden, die het plein zullen bedekken, zal er meer dan een hoofd wezen, voorbestemd, om vroeg of laat het mijne in de bloedige mand te volgen. Meer dan een die er komt om mij te zien sterven, zal er komen, om den eersten stap te doen naar hetzelfde einde.

Voor die wezens, wier gangen bestuurd worden door het noodlot, is er ergens op dat plein een plaats, die hen aantrekt met onweerstaanbare kracht, een valstrik, waar om zij ronddraaien, al nader en nader, tot zij er zich blindelings in neerstorten.

ZES EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Mijn kleine Marie. — Men brengt haar terug naar haar speelgoed, zij kijkt uit het rijtuig naar de rondwoelende menigte, en die „heer" is al lang vergeten.

Misschien heb ik nog tijd om iets voor haar te schrijven, eenige bladzijden, om die in lateren tijd te lezen, om over vijftien jaar over te weenen, in plaats van heden.

Ja, ik moet haar zelf bekend maken met mijn geschiedenis, ikzelf moet haar melden, waarom de naam, die ik haar nalaat, met bloed bezoedeld is.

ZEVEN EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Mijn geschiedenis.

Aanteekening van den uitgever. — Men heeft de bladen, die hier volgen moesten, niet kunnen vinden. Misschien, dat de veroordeelde, zooals de overige bladen doen vermoeden, geen tijd meer heeft gehad, om ze te schrijven. Het was reeds laat, toen die gedachte hem inviel.

ACHT EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Vanuit een kamer van het stadhuis.

Van het Stadhuis.... Dus ik ben er. De verschrikkelijke overtocht heeft plaats gehad. Daar, onder het venster, is het plein, daar is het afschuwelijke volk, dat tiert, reikhalst en lacht.

Het was vruchteloos, dat ik al mijn krachten verzamelde, om er mij tegenin te zetten. De schrik overweldigde mij. Toen ik, over de hoofden, die twee roode armen, met den zwarten driehoek daarboven, zag

uitsteken tusschen de twee lantaarns van de gracht, toen kon ik niet meer. Ik verzocht een laatste verklaring te mogen afleggen. Men bracht mij hier en zond om een procureur des konings. Ik wacht hem: dat is toch altijd iets gewonnen.

Hoor:

Het sloeg drie uur. Men kwam mij waarschuwen, dat het tijd was. Ik sidderde, of ik niet sedert zes uur, sedert zes weken, sedert zes maanden voortdurend dat oogenblik had tegemoet gezien; alsof mij iets gebeurde, dat ik niet verwacht had.

Zij brachten mij hun gangen door, hun trappen af, en duwden mij, beneden, in een sombere, smalle, gewelfde kamer, waar het licht van een regenachtigen en benevelden dag ter nauwernood doordrong. In het midden stond een stoel. Zij zeiden mij, dat ik moest gaan zitten; ik zette mij neer.

Bij de deur en langs den muur, behalve de priester en de gendarmes, nog eenige menschen. Dichter bij mij stonden drie mannen.

De eerste, de grootste, de oudste, was dik en had een rood gezicht. Hij had een jas aan en een driekanten hoed op. Dat was hij.

Dat was de beul, de handlanger van de guillotine; de twee anderen waren de zijne, zijn handlangers.

Nauwelijks zat ik of die twee anderen naderden mij van achteren als katten, en eensklaps voelde ik een koude van staal in mijn haren, en er knarste mij een schaar in de ooren.

Mijn haren, in het wild afgesneden, vielen in vlokken op mijn schouders en de man met den driekanten hoed wischte ze zachtjes weg met zijn groote hand.

Om mij heen hoorde ik niets dan fluisterende stemmen.

Buiten was een groot gedruisch, als van een windgegons, dat door de lucht golfde. Eerst dacht ik het ruischen van de rivier te hooren, maar uit het schaterend gelach dat ik onderscheidde, begreep ik, dat het de volksmenigte was.

Een jonge man, die aan een der vensters met potlood op een brieventasch stond te schrijven, vroeg aan een der cipiersknechten, hoe men dat noemde, dat daar gedaan werd, „Het toilet van den veroordeelde," antwoordde de ander.

„Morgen," dacht ik, „zal dat in de kranten staan."

Eensklaps trok een der beulsknechten mij mijn buis uit, de ander nam mijn beide handen, die slap naast mijn lichaam hingen, en boog ze op mijn rug. Ik voelde, dat hij mij langzaam een touw om de polsen wond en vastknoopte.

Tegelijkertijd maakte de eerste mijn das los. Bij het zien van mijn batisten hemd, het eenige, dat mij uit vroeger dagen was overgebleven, scheen het, of hij een oogenblik aarzelde, maar toen begon hij er den boord af te knippen.

Bij het beseffen van die afgrijselijke voorzorg, en toen ik het staal aan den hals voelde, schokten mij de ellebogen en ik gaf een doffen gil. De hand van den beul beefde. — „Mijnheer," zeide hij, „neem mij niet kwalijk. Heb ik u bezeerd?"

Die beulen zijn zeer zachtzinnige menschen.

Het volk dat buiten stond, raasde en tierde nog luider.

De dikke man met het roode gezicht wilde mij laten ruiken aan een doek met azijn. „Ik dank u," zei ik, met zooveel vastheid in mijn stem, als mij mogelijk was, „het is niet noodig, ik ben zeer wel."

Toen bukte de een en bond mij met een dun touw de voeten bij elkaar, doch los genoeg, om nog kleine stappen te kunnen doen. Dat touw werd vastgestrikt aan dat van mijn handen.

Ten laatste wierp de dikke man mij het buis op den rug en knoopte de mouwen onder mijn kin vast. Nu was alles verricht, wat daar te verrichten was.

Toen naderde mij de priester met het kruisbeeld: „Kom, mijn zoon," zeide hij.

De knechts namen mij onder den arm, ik stond op,

ik ging wankelend en alsof mijn beenen zich bogen onder mijn knieën.

Op dat oogenblik opende men de groote buitenpoort. Het geraas van het volk, de koude lucht en het daglicht drongen tot mij door in de schemering. Diep uit het sombere vertrek zag ik plotseling en gelijktijdig, midden door den regen heen, talooze hoofden, dicht opeen gedrongen langs de leuning van den grooten trap van het paleis; ter rechterzijde, gelijkgrondsch met den drempel, een rij paarden van gendarmes, waarvan ik, door de lage deur, slechts de voorpooten en de borst kon zien. Tegenover mij een bende krijgsvolk, in slagorde geschaard; ter linkerzijde het achterste gedeelte van een kar, waartegen een steile ladder stond. Afzichtelijk tafereel, wel geschikt om de deur van een gevangenis tot lijst te hebben.

Voor dit vreeselijke oogenblik had ik al mijn moed bewaard. Drie stappen en ik stond op den drempel.

„Daat is hij, daar is hij," riep het volk: „Eindelijk komt hij dan." En die het dichtst bij mij stonden, klapten in de handen. Geen koning, hoe geliefd ook, die zoo wordt toegejuigd.

Het was een gewone kar, met een mager paard, en een voerman in een blauw hemd met roode figuren, zooals de groenteboeren in den omtrek van Bicêtre dragen.

De dikke man, met den driekanten hoed, klom het eerst op.

„Dag mijnheer Samson," schreeuwden de kinderen, die langs de ijzeren hekken waren geklommen. Een knecht volgde hem.

„Bravo, Mardi," riepen de kinderen opnieuw.

Beiden plaatsten zich op de voorste bank.

Nu was de beurt aan mij. Op een wijze, die zoo min mogelijk mijn ontroering verried, steeg ik de ladder op."

„Hij houdt zich goed," zeide een vrouw, die bij de gendarmes stond. Die onmenschelijke lofspraak gaf mij moed.

De priester zette zich naast mij. Men had mij een plaats toegewezen op de achterbank, met den rug naar het paard. Die laatste oplettendheid joeg mij een huivering aan.

Dat heet menschlievendheid!

Ik wilde eens rondzien: ik zag gendarmes voor mij, gendarmes achter mij, voorts, waar ik het oog wendde, volk, overal volk, een zee van hoofden, het gansche plein over.

Een afdeeling gendarmerie te paard stond mij te wachten aan den ingang van het groote hek.

De officier gaf een bevel. De kar en wat haar volgde, kwam in beweging, als voortgestooten door een kreet van het woedende grauw.

Wij reden het hek door. Op het oogenblik, dat de kar den weg naar de brug insloeg, verhief zich plotseling op het plein een geweldig geschreeuw, van beneden tot boven de daken der huizen en tegelijkertijd donderde het antwoord van de bruggen en grachten, alsof er een aardbeving ontstaan moest.

De gendarmes, die aan het hek stonden, voegden zich nu bij het gevolg.

„Hoeden af, hoeden af," riepen duizend monden tegelijk alsof het voor een koning was.

Ik lachte, ik lachte afgrijselijk, en ik zeide tot den priester: „Zij de hoeden, ik het hoofd."

Het ging stapvoets verder.

Van de Bloemenmarkt waaide mij een aangename geur tegen. Het is heden marktdag; de verkoopstertjes verlieten hun ruikers, om mij te zien.

Daar tegenover, nog eer men den vierkanten toren nadert, die den hoek van het paleis vormt, zijn eenige kroegen: De bovenkamers waren er vol toeschouwers. Handelaars in menschenbloed schreeuwen uit alle macht: „Wie wil er nog plaatsen?"

Ik werd razend tegen dat volk. Haast had ik het toegeroepen: „Wie wil de mijne?"

Intusschen ging de kar verder. Bij iederen stap,

dien zij vorderde, stoof het volk achter haar uiteen en ik zag met verwilderde blikken, hoe het zich wat verder weer verzamelde op andere punten, waar ik voorbij moest.

Ik weet niet waaraan ik het moet toeschrijven, maar midden in den mist en in weerwil van een dichten stofregen, die zich in de lucht voordeed, als een net van rag, ontging mij niets van hetgeen er gebeurde. Elke bijzonderheid leverde een foltering voor mij op. Geen woorden zijn in staat om mijn gewaarwordingen weer te geven.

Nagenoeg op het midden van de brug, zoo breed, en toch zoo dicht bezet, dat wij nauwelijks voort konden, overviel mij op eens een geweldige angst, ik werd bang, dat ik flauw zou vallen. Laatste ijdelheid! Toen spande ik alles in, en lette alleen op den priester, wiens woorden door het onophoudelijk geraas nauwelijks te verstaan waren.

Ik vatte het kruisbeeld en ik kuste het.

„O mijn God," riep ik uit, „ontferm U over mij." Ik deed wat ik kon, om mij te verdiepen, om mij geheel en al te verliezen in deze gedachte.

Maar het hotsen van de kar schokte mij voortdurend uit mijn overpeinzing op. Eensklaps voelde ik dat ik het zeer koud had. De regen was door mijn kleeren heen gedrongen, en onder mijn afgesneden en kort haar, werd mijn hoofd nat. „Rilt gij zoo van koude, mijn zoon?" vroeg mij de priester. „Ja," antwoordde ik. Helaas, het was niet alleen van koude.

Bij het afrijden van de brug hoorde ik eenige vrouwen mij beklagen, dat ik nog zoo jong was.

Wij reden de noodlottige gracht op. Bijna zag ik, bijna hoorde ik niet meer. Al die stemmen, al die hoofden voor de vensters, aan de deuren, langs de muren, op de lantaarnpalen, die gretige, die wreede toeschouwers; die vloed van menschen die mij allen kennen, en die mij allen vreemd zijn, den ganschen

weg over, niets, niets dan gezichten, waar ik mij wend, en zoo ver het oog reikt.... Ik was bedwelmd, verbijsterd, zinneloos. O, het is niet om te dragen, als zooveel blikken zich tegelijk op je vestigen.

Ik waggelde op de bank, ik gaf geen aandacht meer, zelfs niet aan den priester en aan het kruisbeeld.

In het gewoel dat mij omringde vernam ik geen onderscheid meer tusschen vreugdekreten en uitroepen van medelijden, tusschen geschater en beklag, tusschen stemklank en gedruisch; al die gemengde geluiden galmden mij door het hoofd, alsof het een koperen klok was.

Werktuigelijk lazen mijn oogen wat er geschreven stond op de uithangborden der winkels.

Eens beving mij de zonderlinge lust, om het hoofd om te keeren en te zien waar ik komen zou.

Het was een laatste poging van de ziel, om stoutmoedigheid te toonen. Maar het lichaam weigerde, de halswervels waren niet te verwrikken, en nu reeds als dood.

Slechts even onderscheidde ik, links af, aan de overkant van het water, een der torens van de Notre-Dame, die, vandaar gezien, den anderen verbergt. Het is de toren, waarvan de vlag waait. Er stond een aantal menschen op: zij moeten daar goed kunnen zien.

En de kar hotste voort, al verder en verder, en de winkels gingen voorbij, en de uithangborden, beschreven beschllderd, verguld, volgden elkander, het eene voor, het andere na, en het gemeen lachte en stapte door het slijk, en bewusteloos liet ik mij over aan den indruk van al die voorstellingen, zooals zij, die slapen, zich laten beheerschen door hun droomen.

Die reeks van winkels, waar mijn oogen zich mee bezighielden, eindigde eensklaps op de hoek van een plein; het geschreeuw van de menigte werd luider, scheller, juichender, nog. Plotseling stond de kar stil en ik tuimelde bijna voorover van den schrik. De priester hield mij op.

„Houd moed," mompelde hij.

Toen zette men een ladder achter tegen de kar; hij gaf mij een arm; ik steeg af; ik deed een stap; ik wendde mij, om den tweeden te doen, en ik kon niet. Tusschen de twee lantaarns aan de gracht had ik iets gezien, iets ontzettends.

't Was het moordtuig.

Ik bleef staan, alsof ik reeds waggelde van den slag.

„Ik heb een laatste verklaring af te leggen," riep ik met flauwe stem.

Men bracht mij hier.

Ik heb verzocht mijn laatsten wil te mogen schrijven. Zij hebben mij de handen losgemaakt, maar het touw ligt hier gereed, en het andere wacht beneden.

NEGEN EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Zoo even is er iemand bij mij geweest, een rechter, een commissaris, een overheidspersoon, van wat rang weet ik niet. Met gevouwen handen heb ik hem om genade gesmeekt; op de knieën heb ik voor hem gekropen. Hij vroeg mij met een kouden glimlach, of dat alles was, dat ik hem te zeggen had.

„Genade, genade," herhaalde ik, „of, om Gods wil, nog vijf minuten."

„Wie weet? Mijn vrijstelling is misschien reeds op weg. Het is zoo afschuwelijk op mijn leeftijd zoo te moeten sterven. Men heeft immers reeds zoo dikwijls gezien, dat men tot het laatste oogenblik wacht met gratie te verleenen. En wien, mijnheer, wien zal men gratie verleenen, als men mij die niet verleent?"

Die afschuwelijke beul. Hij naderde den rechter, om hem te zeggen dat het vonnis op een bepaald uur moest worden voltrokken; dat dat uur naderde; dat hij verantwoordelijk was; dat het bovendien regende en dat het mes misschien roesten zou.

„Ach, om Gods wil! Nog een minuut om mijn vrijstelling af te wachten. Of ik verzet mij,.... ik bijt."

De rechter en de beul zijn vertrokken. — Ik ben alleen. — Alleen met twee gendarmes.

O, dat gruwelijke volk, met zijn hyena-kreten. — Wie weet of ik zijn woede nog niet ontkom.... Of ik nog niet gered word.... Of mijn vrijstelling.... 't Is onmogelijk, dat ik geen gratie....

Hemel! — Die ellendelingen. — Ik geloof, dat ze de trap op komen....

Vier uur.